

Regeringens proposition

2008/09:232

Den enskildes val av rättsligt biträde

Prop.
2008/09:232

Regeringen överlämnar denna proposition till riksdagen.

Stockholm den 3 september 2009

Fredrik Reinfeldt

Gunilla Carlsson
(Justitiedepartementet)

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen behandlas frågor som rör förordnanden av och ersättning till rättshjälpsbiträden, offentliga försvarare, målsägandebiträden och offentliga biträden. Det övergripande syftet med de förslag som lämnas är att förbättra möjligheterna för den enskilde att välja sådant rättsligt biträde.

Enligt nuvarande regler ska den person som den enskilde föreslår till rättsligt biträde inte förordnas om det skulle medföra avsevärt ökade kostnader, vilket typiskt sett är fallet när biträdet har sin verksamhet långt ifrån den ort där den rättsliga angelägenheten huvudsakligen hanteras. Det föreslås att detta hinder för den enskilde att få önskat biträde tas bort. I stället ska bitrådets rätt till ersättning av allmänna medel endast i undantagsfall omfatta de merkostnader för tidsspillan och utlägg som uppstår på grund av att biträdet har sin verksamhet på en avlägsen ort. Genom denna förändring stärks det fria biträdesvalet utan att statens kostnadsansvar ökar.

För att det inte ska råda osäkerhet om i vilken omfattning ersättning betalas av allmänna medel, föreslås vidare att den domstol eller förvaltningsmyndighet som förordnar ett rättsligt biträde på begäran ska lämna förhandsbesked i frågan om ersättningen får avse merkostnader som uppstår på grund av avstånd.

För att ge reformen ett större genomslag föreslås också att det skapas en möjlighet för den enskilde och biträdet att komma överens om att den enskilde helt eller delvis ska stå för de skäligen merkostnader som uppkommer och som inte ersätts av allmänna medel. Detta sker genom att det införs ett begränsat undantag från förbudet för biträden att förbehålla sig eller ta emot ersättning av den enskilde utöver vad som ersätts av staten.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 januari 2010.

1	Förslag till riksdagsbeslut.....	3
2	Lagtext.....	4
2.1	Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken.....	4
2.2	Förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen (1996:1619).....	6
3	Ärendet och dess beredning.....	9
4	Nuvarande ordning.....	9
4.1	Förordnande av rättsliga biträden.....	9
4.2	Ersättning till rättsliga biträden.....	12
4.3	Justitiekanslerns granskningsfunktion.....	14
4.4	Överträdelseärendet.....	15
5	Överväganden och förslag.....	16
5.1	Utgångspunkter för en reform.....	16
5.2	Förordnande av rättsliga biträden.....	20
5.3	Ersättning till rättsliga biträden.....	21
5.3.1	Ersättning för tidsspillan och utlägg.....	21
5.3.2	Besked om statens kostnadsansvar.....	23
5.3.3	Förbudet mot ytterligare ersättning.....	25
5.4	Justitiekanslerns granskningsfunktion.....	28
6	Ikraftträdande m.m.....	28
7	Ekonomiska konsekvenser.....	29
8	Författningskommentar.....	30
8.1	Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken.....	30
8.2	Förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen (1996:1619).....	33
Bilaga 1	Promemorians lagförslag.....	36
Bilaga 2	Förteckning över remissinstanser.....	40
Bilaga 3	Lagrådsremissens lagförslag.....	41
Bilaga 4	Lagrådets yttrande.....	45
Utdrag ur	protokoll vid regeringssammanträde den 3 september 2009.....	46

1 Förslag till riksdagsbeslut

Prop. 2008/09:232

Regeringen föreslår att riksdagen antar regeringens förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i rättshjälpslagen (1996:1619).

Regeringen har följande förslag till lagtext.

2.1 Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Häri genom föreskrivs att 21 kap. 5 och 10 §§ rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 kap.

5 §¹

Till offentlig försvarare *skall* förordnas advokat, som *finnes* lämplig *därtill*. Om särskilda skäl *föreligga*, må till sådan försvarare utses annan lämplig person, som avlagt för behörighet till *domar- ämbete föreskrivna kunskapsprov*. Företrädesvis bör *anlitas* någon, som vid *rätten brukas* som rättegångsombud.

Har den misstänkte till offentlig försvarare föreslagit någon, som är behörig *därtill*, *skall han* förordnas, om *ej hans anlitan* skulle medföra *avsevärt ökade kostnader* eller *eljest* särskilda skäl *föranleda annat*.

Till offentlig försvarare *ska* förordnas *en* advokat som *är* lämplig *för uppdraget*. Om *det finns* särskilda skäl, *får* till sådan försvarare utses *någon* annan lämplig person som *har* avlagt *de kunskapsprov som är föreskrivna* för behörighet till *domaranställning*. Företrädesvis bör *det förordnas* någon som *brukar förekomma* som rättegångsombud vid *domstolen*.

Har den misstänkte till offentlig försvarare föreslagit någon som är behörig *för uppdraget*, *ska denne* förordnas, om *det inte finns* särskilda skäl *mot det*.

10 §²

Offentligt försvarare har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Ersättningen för arbete *skall* bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av *den* timkostnadsnorm *som regeringen fastställer*.

En offentlig försvarare har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Ersättningen för arbete *ska* bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av *en* timkostnadsnorm. *Regeringen meddelar föreskrifter om timkostnadsnormen*.

¹ Senaste lydelse 1972:430.

² Senaste lydelse 1996:1624.

Timersättningen får avvika från timkostnadsnormen, om den skicklighet och den omsorg som uppdraget utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer fastställer den taxa som skall tillämpas vid bestämmande av ersättningen i vissa fall samt meddelar föreskrifter om beräkning av ersättningen för tidsspillan.

När ersättningen bestäms ska i vissa fall en taxa tillämpas. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om taxan och om beräkning av ersättningen för tidsspillan.

Ersättningen till offentlig försvarare får endast om det finns särskilda skäl avse de merkostnader för tidsspillan och utlägg som har uppstått på grund av att försvararen har sin verksamhet långt ifrån den ort där domstolen är belägen. På begäran av den misstänkte eller den föreslagna offentlige försvararen ska förhandsbesked lämnas i frågan om sådana merkostnader omfattas av rätten till ersättning.

En offentlig försvarare får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av den misstänkte. Har detta skett är förbehållet utan verkan och den offentlige försvararen skall till den misstänkte betala tillbaka vad han eller hon *uppburit*.

En offentlig försvarare får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av den misstänkte. Har detta skett är förbehållet utan verkan och den offentlige försvararen *ska* till den misstänkte betala tillbaka vad han eller hon *har tagit emot*. Den offentlige försvararen får dock förbehålla sig och ta emot skäligen ersättning för tidsspillan och utlägg som enligt fjärde stycket inte omfattas av försvararens rätt till ersättning av allmänna medel.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2010.
 2. Äldre bestämmelser ska gälla för offentliga försvarare som har förordnats före ikraftträdandet.

Häri genom föreskrivs att 26, 27 och 29 §§ rättshjälpslagen (1996:1619) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

26 §

Till rättshjälpsbiträde får förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget. Har den rättssökande själv föreslagit någon som är lämplig, *skall* denne förordnas, om det inte *medför avsevärt ökade kostnader eller det i övrigt* finns särskilda skäl mot det. Ett biträde får entledigas om det finns skäl till det.

Till rättshjälpsbiträde får förordnas *en* advokat, *en* biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget. Har den rättssökande själv föreslagit någon som är lämplig, *ska* denne förordnas, om det inte finns särskilda skäl mot det. Ett biträde får entledigas om det finns skäl till det.

Byte av biträde får ske efter särskilt tillstånd och bara om det finns särskilda skäl. Om byte av biträde har skett en gång, får nytt byte ske endast om det finns synnerliga skäl.

Ett biträde får sätta en advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå i sitt ställe (substitution) om det inte medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna. I övrigt får substitution endast ske efter särskilt tillstånd.

27 §

Ett rättshjälpsbiträde har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Ersättningen för arbete *skall* bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av *den* timkostnadsnorm som *regeringen fastställer*. Timersättningen får avvika från timkostnadsnormen om den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det. Ersättning till rättshjälpsbiträde får inte avse kostnader för anlåtande av tekniskt biträde.

Ett rättshjälpsbiträde har rätt till skälig ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Ersättningen för arbete *ska* bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av *en* timkostnadsnorm. *Regeringen meddelar föreskrifter om timkostnadsnormen*. Timersättningen får avvika från timkostnadsnormen, om den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det. Ersättning till rättshjälpsbiträde får inte avse kostnader för anlåtande av tekniskt biträde.

Ersättningen till rättshjälpsbiträde får endast om det finns särskilda skäl avse de merkost-

nader för tidsspillan och utlägg som har uppstått på grund av att biträdet har sin verksamhet långt ifrån den ort där den rättsliga angelägenheten huvudsakligen hanterats. På begäran av den rättssökande eller det föreslagna rättshjälpsbiträdet ska förhandsbesked lämnas i frågan om sådana merkostnader omfattas av rätten till ersättning.

Ersättning för arbete före ansökan kan endast avse arbete som varit av mindre omfattning eller av brådskande art. Vid biträdesbyte enligt 26 § andra stycket gäller motsvarande i fråga om det nya biträdets rätt till ersättning för arbete som utförts före beslutet om byte.

Om biträdet genom vårdslöshet eller försummelse har föranlett kostnad för rättshjälpen, *skall* detta beaktas vid ersättningens bestämmande. Om biträdet missbrukat sin behörighet att besluta om utredning enligt 17 § eller om substitution enligt 26 § eller om det annars finns särskilda skäl, får ersättningen sättas ned.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer fastställer taxor som skall tillämpas vid bestämmande av ersättning i vissa fall samt meddelar föreskrifter om beräkning av ersättningen för tidsspillan.

Om biträdet genom vårdslöshet eller försummelse har föranlett kostnad för rättshjälpen, *ska* detta beaktas när ersättningen bestäms. Om biträdet *har* missbrukat sin behörighet att besluta om utredning enligt 17 § eller om substitution enligt 26 § eller om det annars finns särskilda skäl, får ersättningen sättas ned.

När ersättningen bestäms ska i vissa fall en taxa tillämpas. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om taxan och om beräkning av ersättningen för tidsspillan.

29 §

Ett rättshjälpsbiträde får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 27 §. Har detta skett är förbehållet utan verkan och biträdet *skall* till huvudmannen betala tillbaka vad han eller hon har tagit emot för mycket.

Ett rättshjälpsbiträde får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 27 §. Har detta skett är förbehållet utan verkan och biträdet *ska* till huvudmannen betala tillbaka vad han eller hon har tagit emot för mycket. *Rättshjälpsbiträdet får dock förbehålla sig och ta emot skälig ersättning för tidsspillan och utlägg som enligt 27 § andra stycket inte omfattas av biträdets rätt till ersättning.*

2. Äldre bestämmelser ska gälla för biträden som har förordnats före ikraftträdandet. Prop. 2008/09:232

Europeiska gemenskapernas kommission (kommissionen) har inlett ett överträdelseärende mot Sverige med anledning av att det i rättshjälpslagen (1996:1619) föreskrivs att en rättssökandes förslag till rättshjälpsbiträde kan frångås om det medför avsevärt ökade kostnader. Kommissionen anser att regleringen i praktiken utgör ett hinder mot förordnande av rättshjälpsbiträden som är etablerade i andra medlemsstater och har i ett motiverat yttrande i februari 2008 gjort gällande att Sverige inte uppfyller sina skyldigheter enligt artikel 49 i EG-fördraget som uppställer förbud mot inskränkningar i den fria rörligheten för tjänster inom gemenskapen (KOM:s ref SG [2008] D/200455, ärendenummer 2005/4709).

Regeringen har i sitt svar på det motiverade yttrandet den 31 mars 2008 bestritt kommissionens påstående om fördragsbrott (UD2008/4458/RS). I svaret har dock anförts att det, i den situation som har uppkommit, finns skäl att överväga en ändring av den nationella lagstiftningen på den punkt som har ifrågasatts.

Mot den angivna bakgrunden har inom Justitiedepartementet utarbetats promemorian Den enskildes val av rättsligt biträde (Ds 2008:85). I promemorian lämnas förslag till förändringar av reglerna om förordnande av och ersättning till rättshjälpsbiträde, offentlig försvarare, målsägandebiträde och offentligt biträde (nedan benämnda med samlingsbegreppet rättsliga biträden). Promemorians lagförslag finns i *bilaga 1*. Promemorian har remissbehandlats. En förteckning över remissinstanserna finns i *bilaga 2*. Remissyttrandena finns tillgängliga i Justitiedepartementet (dnr Ju2008/10605/DOM).

Lagrådet

Regeringen beslutade den 4 juni 2009 att inhämta Lagrådets yttrande över de lagförslag som finns i *bilaga 3*. Lagrådets yttrande finns i *bilaga 4*. Lagrådet har lämnat förslagen utan erinran. I förhållande till lagrådsremissens lagförslag har ändringar som avser formerna för beslut om timkostnadsnorm och taxor gjorts i 21 kap. 10 § rättegångsbalken (RB) och 27 § rättshjälpslagen. Därutöver har några språkliga och redaktionella ändringar gjorts.

4 Nuvarande ordning

4.1 Förordnande av rättsliga biträden

Rättshjälpsbiträde

Bestämmelserna om förordnande av rättshjälpsbiträde finns i 26 § rättshjälpslagen. Till rättshjälpsbiträde får förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget. Har den rättssökande själv föreslagit någon som är lämplig ska denne

förordnas, om det inte medför avsevärt ökade kostnader eller det i övrigt finns särskilda skäl mot det.

Ett beslut om förordnande av rättshjälpsbiträde meddelas enligt 39 § första stycket rättshjälpslagen av domstol om målet eller ärendet handläggs där och i annat fall av Rättshjälpsmyndigheten. Med domstol avses i detta hänseende även hyres- och arrendenämnd. Ett beslut att inte förordna ett föreslaget biträde får överklagas.

I förarbetena till rättshjälpslagen anges att frågan om när avsevärt ökade kostnader kan antas uppstå är bl.a. beroende av var biträdet normalt har sitt verksamhetsområde. ”Som huvudregel bör den rättssökande vara bosatt i det område där rättshjälpsbiträdet har sin verksamhet. Detta gäller i vart fall om tvisten skall prövas på denna ort, men även i andra fall skall möjligheten att ställa platsombud beaktas” (prop. 1996/97:9 s. 216).

Rättshjälpsnämnden (RN) fann i avgörande 259/2000 att avsevärt ökade kostnader fick antas uppkomma om det föreslagna biträdet var bosatt på långt avstånd från rättssökanden och tvisten vid en eventuell rättegång skulle prövas på rättssökandens bostadsort. Vid tillämpningen av 26 § rättshjälpslagen och dess motsvarighet i 1972 års rättshjälpslag finns även exempel på att ett föreslaget biträde har förordnats trots avstånd mellan denne och den rättssökande. I Besvärnsnämndens (BN) avgörande 929/80 hade motparten sitt kontor på den ort där biträdet fanns och en eventuell rättegång skulle också handläggas där. Det antogs att avsevärt ökade kostnader inte skulle uppkomma och det föreslagna biträdet förordnades. I BN 881/80 förordnades ett biträde från Stockholm för ett större antal rättssökande i Värmland i en entreprenadtvist av stor omfattning. Motparten hade sitt kontor i Stockholm och en stor del av arbetet skulle utföras där. Biträdet hade dessutom särskilda kunskaper på området. Även i fall då det på den ort där den rättssökande är bosatt inte finns någon med särskilda kunskaper inom det aktuella rättsområdet har ett biträde på annan ort förordnats (BN 1041/77 och 221/80 samt RN 97/2005 och 82/2006). Så har också skett då ett biträde genom sin kännedom om ett ärende kan förväntas avsluta detta till en lägre kostnad än någon som måste sätta sig in i ärendet från början (BN 303/74, 1455/78 och 699/79).

Offentlig försvarare

Bestämmelserna om förordnande av offentlig försvarare finns i 21 kap. 3 a–6 §§ RB. Till offentlig försvarare för en misstänkt ska förordnas en advokat som är lämplig för uppdraget. Om det finns särskilda skäl kan även någon annan än advokat utses, under förutsättning att denne är lämplig och har avlagt de kunskapsprov som är föreskrivna för behörighet till domaranställning. Företrädesvis bör det anlitas någon som brukar uppträda som rättegångsombud vid domstolen. Har den misstänkte själv föreslagit någon som är behörig ska denne förordnas, om det inte medför avsevärt ökade kostnader eller det i övrigt finns särskilda skäl mot det.

Enligt 21 kap. 4 § första stycket RB förordnas en offentlig försvarare av rätten. Domstolens beslut att förordna någon annan än den som den misstänkte har föreslagit får överklagas.

Vid tillkomsten av rättegångsbalken framhöll Processlagberedningen vikten av att den misstänkte får en försvarare som han eller hon hyser förtroende för. Som särskild omständighet som trots detta kan föranleda avvikelser från den misstänktes förslag nämns att den föreslagna är bosatt på en avlägsen ort och hans eller hennes anlitan därför skulle medföra avsevärt ökade kostnader för staten eller att han eller hon med hänsyn till sitt förhållande till saken anses olämplig (SOU 1938:44 s. 275).

I SvJT 1978 ref. s. 58 ansåg hovrätten att det var uppenbart att syftet med uttrycket ”avsevärt ökade kostnader” måste vara att en jämförelse ska göras mellan de merkostnader som kan beräknas uppkomma vid ett förordnande av den försvarare som den tilltalade har föreslagit och de totala kostnaderna för försvaret i målet. Vid bedömningen av merkostnadernas skälighet ansåg hovrätten att hänsyn i första hand bör tas till sakens beskaffenhet och betydelsen för den tilltalade av att få just den av honom begärda försvararen. I RH 1988:58 biföll hovrätten med hänsyn till bl.a. målets speciella karaktär den misstänktes begäran att som försvarare få en särskild advokat med verksamhet på en ort utanför den handläggande domstolens domkrets. I RH 1989:29 hade en person som av tingsrätten dömts till sex års fängelse begärt att få sin försvarare utbytt mot en advokat med verksamhet utanför domkretsen. Ett förordnande av advokaten i fråga bedömdes medföra avsevärda merkostnader för resor. Den tilltalade hade inte heller förut anlitat advokaten och det påstådda förtroendet för advokaten ansågs uppenbarligen inte grundat på personliga relationer eller speciella insikter utan enbart på uppgifter i massmedia. Med hänsyn till detta kunde den tilltalades önskemål tillmätas endast underordnad vikt i förhållande till kostnadssynpunkterna. I RH 1989:62 förordnades till offentlig försvarare en advokat med verksamhet på en ort utanför den handläggande domstolens domkrets när denne företrädde den misstänkte i ett annat pågående mål och fick anses väl insatt i saken. Vidare beaktades att målet inte var okomplicerat i fråga om vare sig gärningen eller handläggningen, varför kravet på vad som menas med ”avsevärt” ökade kostnader ansågs kunna ställas högre. I RH 2008:80 avslög hovrätten en begäran om förordnande till offentlig försvarare av en advokat med verksamhet ca 10 mil från den handläggande domstolen. Enligt hovrätten innebar avståndet mot bakgrund av bl.a. såväl målets som brottslighetens förhållandevis enkla beskaffenhet att det kunde antas att förordnandet skulle medföra avsevärt ökade kostnader jämfört med om någon som bedrev verksamhet i närheten av domstolsorten förordnades till offentlig försvarare.

Målsägandebiträde och offentligt biträde

Genom hänvisningar i 4 § första stycket lagen (1988:609) om målsägandebiträde och 5 § lagen (1996:1620) om offentligt biträde ska rätts-hjälpslagens bestämmelser tillämpas i fråga om förordnande av målsägandebiträde respektive offentligt biträde.

Enligt 7 § lagen om målsägandebitråde fattas beslut om förordnande av målsägandebitråde av rätten. Domstolens beslut att utse någon annan än den som parten har föreslagit får överklagas. Enligt 2 § lagen om offentligt biträde fattas beslut om förordnande av offentligt biträde av den domstol eller myndighet som handlägger målet eller ärendet. Ett beslut att inte förordna ett visst biträde får överklagas.

I RH 1999:22 förordnades ett målsägandebitråde som bedrev verksamhet där målsäganden var bosatt trots att målet skulle prövas på en annan ort. Förordnandet antogs medföra avsevärt ökade kostnader. Enligt hovrätten hade emellertid ett förordnande av ett biträde på den ort där målet skulle prövas med stor sannolikhet inneburit att målsäganden, för att hon skulle kunna få det stöd och den hjälp som hon var berättigad till, drabbats av kostnader som inte ersattes av allmänna medel.

4.2 Ersättning till rättsliga biträden

Inledning

Ett rättshjälpsbiträdes rätt till ersättning regleras i 27–29 §§ rättshjälpslagen. Bestämmelserna om offentlig försvarares rätt till ersättning finns i 21 kap. 10 § RB. Enligt 5 § lagen om målsägandebitråde och 5 § lagen om offentligt biträde har målsägandebitråde respektive offentligt biträde rätt till ersättning i enlighet med vad som gäller för rättshjälpsbiträde. Beslut om ersättning får överklagas.

Samtliga nu aktuella biträdesformer har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt.

Den enskilde har i vissa fall en skyldighet att betala i vart fall en del av kostnaderna för rättsligt biträde. När det gäller rättshjälp betalar den rättssökande en procentuell andel av ersättningen till rättshjälpsbiträdet i form av rättshjälpsavgift. Den rättssökandes ekonomiska förhållanden är avgörande för vilken procentuell andel som ska betalas. Avgiften betalas till biträdet allteftersom kostnaderna uppstår. Vidare finns det en återbetalningsskyldighet i brottmål. Den som döms för ett brott ska till staten återbetala kostnaderna för offentlig försvarare och målsägandebitråde. Den dömda är dock inte skyldig att betala mer än vad han eller hon skulle ha fått betala i rättshjälpsavgift.

Ersättning för arbete

Ersättning för arbete ska bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av den timkostnadsnorm som regeringen fastställer. Regeringen har beslutat att timkostnadsnormen för år 2009 ska vara 1 104 kr exklusive mervärdesskatt för rättsliga biträden som innehar F-skattsedel och 840 kr exklusive mervärdesskatt för övriga. Detta innebär att biträdet normalt får debitera angivna belopp för varje timme han eller hon har lagt ned på uppdraget. Timersättningen får dock avvika från timkostnadsnormen, om den skicklighet och den omsorg som uppdraget utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det.

För offentliga försvarare och målsägandebiträden finns en särskild brottmålstaxa som bestämmer ersättningens storlek. Den ska tillämpas i vissa mindre omfattande mål. Taxebeloppen omfattar allt arbete som en offentlig försvarare eller ett målsägandebiträde utför i målet, liksom ersättning för en timmes tidsspillan och normala omkostnader för uppdragets utförande. Avvikelse från taxan får ske under särskilt angivna förutsättningar (Domstolsverkets föreskrifter [DVFS 2008:2] om brottmålstaxa för offentlig försvarare i tingsrätt och hovrätt samt [DVFS 2008:4] om brottmålstaxa för målsägandebiträde i tingsrätt och hovrätt).

Ersättning för tidsspillan

Tidsspillan avser sådan tid då produktivt arbete med ett uppdrag inte utförs, trots att biträdets arbetstid tas i anspråk. Restid och väntetid är de vanligaste formerna av tidsspillan. Det måste avgöras från fall till fall vad som kan anses utgöra ersättningsgill tidsspillan. Tidsspillan ersätts för tid mellan kl. 07.00 och kl. 22.00 (Domstolsverkets föreskrifter [DVFS 2008:7] angående beräkning av ersättning för tidsspillan).

Biträdet ska i möjligaste mån ta tillvara de möjligheter som står till buds för att begränsa kostnaderna för det allmänna. I detta ligger en skyldighet att planera sin tid så att väntetid kan nyttjas som arbetstid. Då arbetet inte kan bedrivas med samma effektivitet och omfattning som om biträdet befunnit sig på sitt kontor kan ersättning för tidsspillan utgå för viss del av tiden (NJA 1985 s. 91 och MIG 2008:4). Begär biträdet ersättning för tidsspillan för en sammanhängande period om flera timmar bör i vissa fall avdrag för lunch eller middagsmål göras (NJA 1976 s. 213 och s. 699). Sammanlagd tidsspillan för en offentlig försvarare i ett mål utanför brottmålstaxans tillämpningsområde måste, i en och samma instans, uppgå till minst 20 minuter för att ge rätt till ersättning (NJA 2004 s. 549). Biträdet ersätts inte för ”inbokad tid” i de fall en huvudförhandling har ställts in eller kunnat genomföras betydligt snabbare än planerat (NJA 1976 s. 455). Vid bestämmande av ersättning för tidsspillan i de fall då biträdet är verksamt på annan ort bör beaktas möjligheten att ställa platsombud (NJA 1979 s. 103).

Ersättning för utlägg

Med utlägg avses kostnader som biträdet haft för t.ex. resa och uppehälle, utomprocessuell tolkning och översättning samt folkbokföringsbevis. Även kostnader för annat lands mervärdesskatt kan ersättas som utlägg (NJA 2006 s. 567).

Rätten till ersättning för kostnader för längre resor är, liksom för tidsspillan, beroende av möjligheten att ställa platsombud. I en del måltyper, som rör för den enskilde mycket ingripande åtgärder från samhällets sida, får utrymmet för att ställa platsombud vanligen anses mer begränsat (RÅ 1991 ref. 72 och RÅ 1997 ref. 33).

Biträdet behöver normalt inte styrka sina kostnader för utlägg. Domstolen eller myndigheten har vid sin granskning av biträdets kostnadsräkning att bedöma om kostnaderna för utlägg kan anses rimliga utifrån angivna faktiska förhållanden.

Ersättningsanspråk som avser kostnader för resa med bil eller allmänna kommunikationsmedel eller kostnader för hotell ersätts med högst de belopp som anges i de avtal om reseförmåner vid tjänsteresa som gäller inom Domstolsverkets verksamhetsområde. Om domstolen eller myndigheten finner anledning att ifrågasätta den begärda ersättningen får verifierationer som styrker utläggens begäras in.

Förbud mot ytterligare ersättning

Enligt 29 § rättshjälpslagen får ett rättshjälpsbiträde inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av sin huvudman utöver sådan skälig ersättning som följer av 27 § samma lag. Har detta skett är förbehållet utan verkan och biträdet ska till huvudmannen betala tillbaka vad han eller hon har tagit emot för mycket. Förbudet är enligt 5 § lagen om målsägandebiträde och 5 § lagen om offentligt biträde tillämpligt även för dessa biträdesformer. Motsvarande förbud för offentliga försvarare finns i 21 kap. 10 § RB.

Redan i 1919 års lag om fri rättegång infördes ett förbud för biträdet och parten att vid sidan om lagen komma överens om ytterligare ersättning ”[i] syfte att skydda den fattiga parten” (NJA II 1919 s. 667). Förbudet infördes även i 1919 års lag angående förordnande av rättegångsbiträde åt häktad (prop. 1919:161 s. 16).

Förbudet utgör hinder för biträdet att debitera en högre timkostnad än vad som ersätts av allmänna medel. Om ett ersättningsanspråk satts ned är biträdet förhindrat att begära kompensation för den överskjutande delen. Återkrav kan riktas mot biträdet även om betalning har skett med full insikt om att den innebär överbetalning (prop. 1972:4 s. 410). Däremot hindrar bestämmelsen inte biträdet från att begära ersättning för sådana åtgärder som ligger utanför uppdraget. Det står även biträdet fritt att begära ersättning för arbete som utförts efter att uppdraget har upphört.

4.3 Justitiekanslerns granskningsfunktion

Justitiekanslern har till uppgift att granska ersättningar av allmänna medel till rättsliga biträden. Som ett led i denna uppgift har Justitiekanslern möjlighet att överklaga beslut om förordnande av och ersättning till rättsliga biträden. Detta kommer till uttryck i 45 § rättshjälpslagen, 1 § första stycket 2 och 3 lagen (2005:73) om rätt för Justitiekanslern att överklaga vissa beslut samt 8 § lagen om offentligt biträde.

För att möjliggöra en effektiv granskning av de ersättningar som betalas av allmänna medel har domstolar och myndigheter en rapporteringsskyldighet till Justitiekanslern när det gäller vissa beslut om ersättning. Domstolarna har även en skyldighet att underrätta Justitiekanslern om beslut om förordnande av offentlig försvarare i det fall den förordnade har sin verksamhet långt ifrån domstolen och förordnandet därför kan antas medföra avsevärt ökade kostnader (2 § 4 Domstolsverkets föreskrifter [DVFS 2005:1] och allmänna råd för domstol, Kriminalvårdsstyrelsen, Migrationsverket, Rättshjälpsmyndigheten och Åklagar-

myndigheten att lämna uppgift om beslut rörande rättshjälp m.m.). När det gäller omfattningen av underrättelseskyldigheten avseende förordnanden av offentliga försvarare har i förarbetena uttalats att ett avstånd på 5-10 mil i tätbebyggda områden och 20 mil i mindre tätbebyggda områden mellan den domstol som förordnar en offentlig försvarare och advokatens verksamhetsort kan tjäna som ett riktmärke för vad som kan anses utgöra verksamhet långt ifrån domstolen (prop. 2004/05:41 s. 23). Ett förordnande av en försvarare inom den egna domkretsen bör dock aldrig föranleda underrättelseskyldighet (se även ovan nämnda Domstolsverkets föreskrifter och allmänna råd).

4.4 Överträdelseärendet

Kommissionen har inlett ett överträdelseärende mot Sverige och i ett motiverat yttrande gjort gällande att Sverige inte uppfyller sina skyldigheter enligt artikel 49 i EG-fördraget; en artikel som uppställer förbud mot inskränkningar i den fria rörligheten för tjänster inom gemenskapen. Kommissionen anser att bestämmelsen i 26 § rättshjälpslagen, enligt vilken den rättssökandes förslag till rättshjälpsbiträde kan frångås om det medför avsevärt ökade kostnader, leder till diskriminering på grund av nationalitet eftersom anlitande av ett biträde med etablering i en annan medlemsstat i allmänhet medför ökade kostnader. Enligt kommissionen gör bestämmelsen alltså det i praktiken omöjligt att till biträde förordna advokat, biträdande jurist eller någon annan som är lämplig men inte är etablerad i Sverige. Presumptiva biträden behandlas därmed olika beroende på var de är verksamma, vilket utgör en indirekt diskriminering på grundval av nationalitet. Att inte heller någon med etablering i en annan svensk region än den där den rättssökande är bosatt förordnas till rättshjälpsbiträde föranleder inte någon annan bedömning. Den gynnade gruppen består nämligen i princip av svenska medborgare. Bestämmelsen i 26 § rättshjälpslagen gör det dessutom svårare för dem som inte är etablerade i Sverige att tillhandahålla tjänster här. Enligt kommissionen framstår ett tak för omkostnaderna som mer ändamålsenligt.

I svaret på det motiverade yttrandet har den svenska regeringen framfört att den aktuella regleringen inte har en sådan inskränkande karaktär som kommissionen gör gällande, att den är ändamålsenlig och att den står i proportion till dess målsättning. Regeringen har bl.a. framhållit att den begränsning som finns i fråga om det fria biträdesvalet endast omfattar de enskilda som på grund av sina ekonomiska förhållanden är i behov av offentligt stöd för att kunna ta tillvara sin rätt. I praktiken förordnas biträden som är verksamma i andra regioner och medlemsstater än där den rättssökande är bosatt, bl.a. när det på orten inte finns någon med tillräckliga kvalifikationer, det föreslagna biträdet redan är så insatt i ärendet att det inte vore kostnadseffektivt att förordna någon annan eller det i huvudsak är fråga om skriftlig handläggning. Regeringen anser att regleringen är förenlig med artikel 49 i EG-fördraget och att Sverige följaktligen uppfyller sina skyldigheter enligt den artikeln.

5.1 Utgångspunkter för en reform

Regeringens bedömning: Vid förordnande av rättsliga biträden bör den enskildes fria biträdesval tillgodoses i större utsträckning. Kostnadsskäl bör därför inte hindra att ett föreslaget rättsligt biträde förordnas.

En sådan förändring förutsätter dock att statens kostnadsansvar inte utvidgas och att situationen i övrigt för enskilda och biträden inte försämras jämfört med nuvarande ordning.

För att reformen ska få större genomslag bör reglerna om förbud för ett biträde att ta emot ersättning av den enskilde justeras.

Förändringarna bör omfatta såväl rättshjälpsbiträden som offentliga försvarare, målsägandebiträden och offentliga biträden.

Promemorians bedömning överensstämmer i huvudsak med regeringens.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser, däribland *Stockholms tingsrätt*, *Länsrätten i Södermanlands län*, *Domstolsverket*, *Justitiekanslern*, *Åklagarmyndigheten*, *Brottsoffermyndigheten*, *Migrationsverket* och *Konkurrensverket*, ställer sig bakom eller har inte någon erinran mot promemorians bedömning. *Riksdagens ombudsmän (JO)* instämmer inte i promemorians bedömning och ifrågasätter bl.a. om en förändring är nödvändig på grund av överträdelseärendet. *Sveriges advokatsamfund* ställer sig också ifrågande till promemorians bedömning mot bakgrund av regeringens inställning i överträdelseärendet. *Svea hovrätt* och *Juridiska fakulteten vid Lunds universitet* är tveksamma till om förändringarna leder till ökad neutralitet mellan rättsliga biträden i Sverige och sådana biträden som är etablerade i andra medlemsstater. Ett antal remissinstanser, bl.a. *Svea hovrätt* och *Halmstads tingsrätt*, ifrågasätter om reformen kommer att få någon särskild effekt. Hovrätten anser att det bör övervägas att låta staten även fortsättningsvis ansvara fullt ut för kostnaderna för ett rättsligt biträde. *Sveriges advokatsamfund* ifrågasätter att reformen går längre än vad som omfattas av överträdelseärendet, dvs. att den även inkluderar offentliga försvarare, målsägandebiträden och offentliga biträden.

Skälen för regeringens bedömning*Behovet av att stärka det fria biträdesvalet*

Som utgångspunkt är alla fria att anlita vem som helst som ombud eller biträde under förutsättning att ombudet eller biträdet är lämpligt. Inom ramen för det offentligt finansierade biträdessystemet finns dock, som redovisas i avsnitt 4.1, en begränsning rörande förordnande av rättsliga biträden. Den som den enskilde har föreslagit ska inte förordnas om det medför avsevärt ökade kostnader, vilka typiskt sett uppstår vid förordnanden av rättsliga biträden som har sin verksamhet långt ifrån den ort där den rättsliga angelägenheten huvudsakligen ska hanteras (i denna proposition uttryckt som ett biträde med verksamhet på en avlägsen ort

alternativt på avstånd). Dessa bestämmelser är avsedda att tillgodose två grundläggande och i vissa fall motstående intressen. För det första ska den enskilde ha rätt att själv välja företrädare i en rättslig angelägenhet. För det andra ska staten endast i rimlig omfattning behöva stå för kostnaderna för ett rättsligt biträde. Vid förordnande av ett rättsligt biträde förenas dessa båda intressen på så sätt att den enskilde i princip förfogar över valet av biträde så länge förslaget inte blir för kostsamt för staten.

Regeringen anser att möjligheten att i en rättslig angelägenhet få ett biträde som har kunskaper på det rättsområde som angelägenheten rör och som den enskilde känner förtroende för är av central betydelse i ett rättssamhälle. Principen om det fria biträdesvalet är alltså viktig och den bör kunna inskränkas endast om det finns starka skäl för det.

En nackdel med nuvarande ordning är att den kan utestänga dem som i och för sig har goda förutsättningar att utföra uppdraget men som har sin verksamhet på en avlägsen ort. En följd av detta är att den enskilde får färre personer att välja bland när han eller hon ska anlita ett biträde. Dessutom bygger prövningen av om förordnandet medför avsevärt ökade kostnader på en uppskattning gjord på förhand. Det kan inte uteslutas att det förekommer avvikelser från den enskildes förslag på grund av förmodade merkostnader, som i realiteten aldrig hade uppstått. En annan omständighet som talar mot nuvarande ordning är att motsvarande begränsning i val av ombud inte finns för den som finansierar en tvist genom en rättsskyddsförsäkring. En liknande bestämmelse som de nu ifrågasatta fanns tidigare i 3 § lagen (1993:1303) om vissa avtalsvillkor för rättsskyddsförsäkring. Av den tidigare lydelsen framgick att den försäkrades rätt att vid försäkringsfall efter eget val utse en advokat eller annan lämplig person att biträda honom eller henne fick inskränkas om valet av en viss person skulle medföra avsevärt ökade kostnader som inte var motiverade av den rättsliga angelägenhetens beskaffenhet eller omfattning. Denna begränsning, som också kritiserades av kommissionen, togs bort år 2007. Som skäl för detta angavs att det inte finns anledning att behålla en regel som kan uppfattas som en inskränkning i den försäkrades fria val av biträde om det samtidigt, genom begränsningar av försäkringsbeloppet, kan undvikas att kostnaderna för rättsskyddet blir orimligt höga (prop. 2006/07:50 s. 36). Det kan även konstateras att den begränsning av den rättssökandes val av biträde som finns i det svenska regelverket saknar motsvarighet i övriga nordiska länders lagstiftning.

Ett par remissinstanser, bl.a. JO, har ifrågasatt nödvändigheten av att låta kommissionens invändningar i överträdelseärendet leda till ändrad lagstiftning. JO har gjort gällande att även om det väl kan sägas att den svenska lagstiftningen utgör en indirekt diskriminering av presumtiva biträden i andra medlemsländer, kan det likväl hävdas att regleringen är en rimlig avvägning mellan rättssäkerhetens intresse och nödvändigheten av att ha kontroll över statens utgifter för rättslig hjälp. Vad de remissinstanser som är tveksamma till promemorians bedömning framför allt synes vända sig mot är att de förändringar som följer av en sådan reform även riskerar att påverka dem som redan omfattas av systemet. Regeringen anser att det nuvarande systemet fungerar bra men att det, som nämns ovan, begränsar den enskildes val av biträde. Syftet med en förändring är enligt regeringen att skapa möjligheter för fler enskilda att

inom ramen för det offentliga biträdessystemet få de biträden de önskar och inte, som kommissionen fokuserar på, att ytterligare förbättra advokaters och andras möjligheter att få uppdrag. Att vissa enskilda är lagligen hindrade att få önskat biträde är otillfredsställande och alldeles oavsett om nuvarande ordning är förenlig med artikel 49 i EG-fördraget finns det enligt regeringens uppfattning starka skäl att förbättra denna ordning. I syfte att stärka den enskildes fria biträdesval framstår det enligt regeringens mening som rimligt att kostnadsskäl inte bör hindra att ett föreslaget rättsligt biträde förordnas. Ändras regleringen i enlighet härmed tillgodoses även kommissionens synpunkter på nuvarande ordning.

Förutsättningar för en reform

Bakom den nuvarande begränsningen i den enskildes möjlighet att fritt välja biträde ligger statsfinansiella skäl. Utgifterna för rättsliga biträden har de senaste åren skjutit i höjden, varför kostnadsaspekten alltjämt är aktuell. Att slopa begränsningen av statens kostnadsansvar, som *Svea hovrätt* har förordnat, är alltså enligt regeringens uppfattning inte möjligt och inte heller nödvändigt för att uppnå en godtagbar ordning för biträden i såväl Sverige som andra medlemsstater. En gräns för vad som ersätts av allmänna medel borde dock kunna ställas upp på ett annat sätt än genom att helt utestänga en föreslagen och lämplig person från möjligheten att förordnas. Regeringen – liksom flertalet remissinstanser – instämmer i promemorians bedömning att det enda egentliga alternativet är att från biträdets rätt till ersättning av allmänna medel undanta de merkostnader som nuvarande hinder avser att utesluta.

Att flytta begränsningen av statens kostnadsansvar från frågan om förordnande till frågan om ersättning får i sin tur inte medföra försämringar för den enskilde eller biträdet jämfört med nuvarande ordning. Enligt regeringens uppfattning kan en begränsning av rätten till ersättning därför inte vara undantagslös.

En påtaglig fördel med nuvarande ordning är dess förutsebarhet. Om personen som den enskilde föreslår väl förordnas står det klart för alla inblandade att biträdet är berättigat till skälig ersättning av allmänna medel för de kostnader som uppdraget har krävt. De utgångspunkter som så här långt har ställts upp för en reform innebär att det vid tidpunkten för förordnandet av ett rättsligt biträde i vissa fall kan vara oklart i vilken omfattning ersättning av allmänna medel utgår för kostnader som uppstått till följd av att biträdet är verksamt på en avlägsen ort. Frågan om ersättningens omfattning får antas i många fall ha avgörande betydelse för såväl den enskildes önskemål om ett specifikt biträde som biträdets möjlighet och intresse av att åta sig uppdraget. En förändring får inte innebära en försämring i detta hänseende. I syfte att bibehålla en god förutsebarhet när det gäller statens principiella kostnadsansvar för eventuella merkostnader bör det därför finnas en möjlighet för den enskilde och biträdet att i ett tidigt skede få besked i denna fråga.

Effekten av en alternativ ordning har ifrågasatts av några remissinstanser, bl.a. *Svea hovrätt* och *Halmstads tingsrätt*. Regeringen vill i detta sammanhang framhålla att målsättningen med en reform inte i sig är att åstadkomma någon större ökning av antalet förordnanden av rättsliga biträden med verksamhet på en avlägsen ort. Syftet är att ta bort den befintliga begränsningen av den enskildes fria biträdesval, som åtminstone kan uppfattas som diskriminerande, och därigenom skapa möjlighet för förordnanden av biträden på avstånd i de sannolikt begränsade antal fall det finns ett önskemål om detta.

Samtidigt måste naturligtvis den möjlighet som skapas vara reell. En förstärkning av det fria biträdesvalet kräver som nämns ovan med nödvändighet en begränsning i rätten till ersättning av allmänna medel. Med hänsyn till gällande förbud för biträde och enskild att avtala om ytterligare ersättning kommer sådana kostnader som inte ersätts av det allmänna att stanna på biträdet. Såväl utrymmet som intresset för biträdet att ensamt stå för dessa kostnader lär vara litet. I promemorian görs bedömningen att en möjlighet att avtala om ytterligare ersättning skulle ge reformen ett större genomslag. Regeringen instämmer i den bedömningen och anser därför att det i viss utsträckning bör göras undantag från förbudet för biträden att ta emot ersättning av den enskilde.

Vilka biträdesformer bör omfattas av reformen?

Som framgår av avsnitt 4.4 avser överträdelseärendet begränsningen av den rättssökandes fria val av rättshjälpsbiträde. I promemorian görs bedömningen att eftersom samma begränsning i förhållande till den enskildes förslag till biträde är tillämplig vid förordnande av målsägandebiträde och offentligt biträde och det för offentlig försvarare finns en likalydande reglering, bör de överväganden som görs även omfatta nämnda biträdesformer. Den ifrågasatta regleringen är däremot inte aktuell för andra typer av biträden, t.ex. särskild företrädare för barn. Enligt *Sveriges advokatsamfund* övertygar motiveringen att förordnanderegleringen är densamma inte helt när man exempelvis beaktar de särskilda återbetalningsregler som gäller i brottmål. Enligt regeringen är det dock inte ändamålsenligt att ha olika regler mellan biträdesslagen. Skälen mot den nuvarande begränsningen av den enskildes fria biträdesval gör sig gällande för såväl rättshjälpsbiträden som offentliga försvarare, målsägandebiträden och offentliga biträden.

Slutsats

En förändring av ovan skisserat slag skulle enligt regeringens uppfattning sammantaget innebära förbättringar för den enskilde som för närvarande är begränsad i sitt val av biträde samtidigt som de fördelar för enskilda, biträden och staten som finns med nuvarande ordning kan upprätthållas. Hur reformen närmare bör utformas utvecklas i det följande.

Regeringens förslag: Att den enskildes förslag till rättsligt biträde kan medföra avsevärt ökade kostnader ska inte längre utgöra ett sådant särskilt skäl som förhindrar den föreslagna personen från att förordnas.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Det stora flertalet remissinstanser tillstyrker eller har inte någon invändning mot promemorians förslag. En remissinstans, JO, avstyrker förslaget. Några remissinstanser, bl.a. *Kammarrätten i Jönköping* och *Östersunds tingsrätt*, menar att en ökad möjlighet för den enskilde att fritt välja biträde riskerar att leda till en mer omständlig och tidsödande process hos domstolarna. *Rikspolisstyrelsen* pekar på motsvarande problematik på förundersökningsstadiet. Enligt *Östersunds tingsrätt* är det vanligt att personer som är åtalade för ganska ordinära brott begär en försvarare som är allmänt känd från media och att detta kan leda till att målet blir svårt att sätta ut eftersom denne advokat sannolikt är mycket flitigt anlitad. Tingsrätten anser att det i lag bör anges att den enskildes val av biträde ska följas om inte detta skulle medföra en väsentlig fördröjning av målets handläggning, alternativt att den omständigheten ska utgöra ett särskilt skäl mot ett förordnande i enlighet med den enskildes förslag.

Skälen för regeringens förslag: Som anförs i föregående avsnitt gör regeringen bedömningen att förändringar bör göras i syfte att stärka det fria valet av rättsligt biträde. Omständigheter som enligt nuvarande ordning kan föranleda avvikelse från den enskildes biträdesval är att förordnandet av personen i fråga medför avsevärt ökade kostnader eller att det i övrigt finns särskilda skäl mot det. Begränsningen i form av avsevärt ökade kostnader syftar till att staten endast i rimlig utsträckning ska bidra till kostnaderna för ett biträde. Som framgår av föregående avsnitt anser regeringen att sådana hänsyn inte längre bör tas vid förordnandetillfället. Denna begränsning bör alltså separeras från frågan om förordnande. Begränsningen att det i övrigt finns särskilda skäl mot förordnande av en viss person omfattar bl.a. att det föreslagna biträdet med hänsyn till sitt förhållande till saken eller en annan part inte bör förordnas. Det finns fortfarande ett behov av en bestämmelse som medger avvikelse från förslaget biträde i sådana fall och någon ändring bör inte göras i denna del. Mot den angivna bakgrunden anser regeringen att endast andra särskilda skäl än avsevärt ökade kostnader bör kunna hindra att en föreslagen person förordnas som rättsligt biträde.

Bland andra *Östersunds tingsrätt* och *Rikspolisstyrelsen* har påtalat att det med förslaget finns risk för en mer omständlig och tidsödande process. Regeringen anser att det är viktigt att mål och ärenden handläggs effektivt och avgörs inom rimlig tid. Har ett biträde inte möjlighet att fullfölja ett uppdrag på ett tillfredsställande sätt ska han eller hon inte åta sig uppdraget. Enligt regeringen får det förutsättas att det föreslagna biträdet hanterar en sådan situation på ett ansvarsfullt sätt och att det således inte finns behov av att uppställa hinder mot förordnande på det sätt tingsrätten har föreslagit. Det är naturligtvis viktigt att domstolen

eller myndigheten klargör för biträdet vad som i det aktuella målet eller ärendet förväntas av honom eller henne i detta avseende.

Det bör slutligen framhållas att den föreslagna ändringen av bestämmelserna om förordnande endast avser de fall då den enskilde själv har önskemål om ett visst biträde. Med undantag för rättshjälpsärenden ligger valet i praktiken många gånger hos beslutande domstol eller myndighet. Enligt regeringen bör i en sådan situation även fortsättningsvis i första hand förordnande ske av något lokalt verksamt biträde. Upprätthållandet av en närhetsprincip i frågor om förordnande får anses ligga i den enskildes intresse av både kostnads- och tillgänglighetsskäl.

5.3 Ersättning till rättsliga biträden

5.3.1 Ersättning för tidspillen och utlägg

Regeringens förslag: Vid förordnande av ett rättsligt biträde med verksamhet på en avlägsen ort ska han eller hon i normalfallet inte ha rätt till ersättning av allmänna medel för tidspillen och utlägg som uppstår till följd av avståndet. Endast om det finns särskilda skäl ska biträdet ha rätt till sådan ersättning.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Flertalet remissinstanser tillstyrker eller lämnar förslaget utan erinran. *Svea hovrätt* anser att om en begränsning av ett rättsligt biträdes rätt till ersättning av statsfinansiella skäl är nödvändig, en sådan begränsning bör göras inom ramen för vad som får anses som skälig ersättning. *Kammarrätten i Jönköping* och *Hovrätten för Övre Norrland* anser att det eventuellt bör övervägas att i stället införa ett tak för bitrådets rätt till ersättning för omkostnader. *JO* motsätter sig detta alternativ. Flera remissinstanser, bl.a. *Rättshjälpsnämnden*, *Migrationsverket* och *Sveriges advokatsamfund*, efterlyser ett förtydligande av vad som kan anses utgöra särskilda skäl. *Sveriges advokatsamfund* önskar dessutom ett förtydligande av vilka distansförordnanden som förslaget tar sikte på.

Skälen för regeringens förslag

Begränsning av rätten till ersättning för merkostnader

De ändringar som regeringen föreslår av bestämmelserna om förordnande av ett förslaget rättsligt biträde innebär att förordnande kommer att ske oberoende av om det kan medföra avsevärt ökade kostnader eller inte. Som framgår av avsnitt 5.1 förutsätter en sådan ordning att det införs en motsvarande begränsning av bitrådets rätt till ersättning av allmänna medel.

Som anförs i avsnitt 5.1 uppstår avsevärt ökade kostnader typiskt sett vid förordnanden av rättsliga biträden som har sin verksamhet på en avlägsen ort. Med ett biträde på avstånd följer ofta längre resor än normalt, vilket medför tidspillen i form av både restid och väntetid. Vidare kan avståndet föranleda ökade utlägg för t.ex. resor och uppehålle. Avståndet har däremot inte någon inverkan på ersättningen för arbete.

I promemorian har föreslagits att reglerna om ersättning ändras på så sätt att rättsliga biträdens rätt till ersättning från staten begränsas såvitt avser tidsspillan och utlägg som uppstår på grund av att biträdet har sin verksamhet på en avlägsen ort. *Kammarrätten i Jönköping* och *Hovrätten för Övre Norrland* har lyft fram det alternativa förslag som kommissionen lämnat i sitt motiverade yttrande, dvs. att ett tak införs för ett biträdes rätt till ersättning för omkostnader (se avsnitt 4.4). Enligt regeringens uppfattning skulle införandet av ett tak för omkostnader, oberoende av vad saken gäller och vad ett tillvaratagande av den enskildes rätt kan anses kräva, riskera att leda till en försämring jämfört med nuvarande ordning. Ett sådant alternativ är därför, som *JO* har anfört, inte acceptabelt från rättssäkerhetssynpunkt. *Svea hovrätt* har ansett att en begränsning av ett rättsligt biträdes rätt till ersättning i stället bör göras inom ramen för vad som får anses som skälig ersättning. Enligt hovrätten kan ett rättsligt biträde som har sin verksamhet långt ifrån berörd domstol på så sätt få ersättning t.ex. för viss del av kostnaderna för tidsspillan och utlägg i sådana fall då full ersättning inte anses befogad. Regeringen anser att det är viktigt att särskilja frågan om statens principiella kostnadsansvar för merkostnader från skäligheten av sådana kostnader till innehåll och storlek. Det bör av lag tydligt framgå att sådana merkostnader som regel inte är ersättningsgilla, vilket inte uppnås med den lösning som hovrätten förordat. Att kunna bedöma skäligheten kräver också ett ställningstagande till de poster och belopp som ingår i kostnaden, vilket inte är möjligt vid en sådan förhandsbedömning som föreslås i avsnitt 5.3.2 och som även hovrätten ansett vara nödvändig. Av möjliga alternativ ställer sig regeringen således bakom den lösning som har föreslagits i promemorian.

Som framgår av avsnitt 4.1 får frågan om förordnande av rättshjälpsbiträde, målsägandebiträde och offentligt biträde enligt nuvarande ordning anses vara avhängig avståndet mellan det föreslagna biträdes verksamhetsort och den ort där den rättsliga angelägenheten huvudsakligen hanteras. För offentlig försvarare är den senare orten den ort där domstolen är belägen. Mot denna bakgrund bör från rättshjälpsbiträdes, målsägandebiträdes och offentligt biträdes rätt till ersättning från staten undantas tidsspillan och utlägg som uppstår på grund av att biträdet har sin verksamhet långt ifrån den ort där den rättsliga angelägenheten huvudsakligen hanterats. Motsvarande bestämmelse för offentlig försvarare bör undanta tidsspillan och utlägg som uppstår på grund av att försvararen har sin verksamhet långt ifrån den ort där domstolen är belägen. *Sveriges advokatsamfund* har framhållit ett behov av förtydligande av vilka distansförordnanden som förslaget tar sikte på. Regeringen anser att tidigare uttalanden i förarbetena, som bl.a. anger ett avstånd på 5-10 mil i tätbebyggda områden och 20 mil i mindre tätbebyggda områden som ett riktmärke för vad som kan anses utgöra verksamhet på avstånd, även fortsättningsvis bör vara vägledande (prop. 2004/05:41 s. 23).

Behovet av att skapa en tydlig ordning som är enkel att tillämpa talar för att införa en begränsning av rätten till ersättning av de aktuella merkostnaderna utan möjlighet till undantag. Detta skulle dock leda till en försämring i de situationer där föreslagna biträden som är verksamma på avstånd enligt nuvarande ordning ändå förordnas på grund av att domstolen eller myndigheten gör bedömningen att ett förordnande trots allt inte medför avsevärt ökade kostnader (se närmare avsnitt 4.1). Syftet med den föreslagna ändringen är inte att sätta den enskilde eller biträdet i ett sämre läge i förhållande till omfattningen av statens kostnadsansvar. Regeringen anser att det mot denna bakgrund bör finnas ett visst om än begränsat utrymme att få ersättning av allmänna medel för merkostnader. Begränsningen bör därför – i enlighet med promemorians förslag – kompletteras med en rätt till ersättning även för tidsspillan och utlägg som har uppstått på grund av att biträdet har sin verksamhet på en avlägsen ort, om det i det enskilda fallet finns särskilda skäl.

Ett antal remissinstanser har efterlyst ett förtydligande av vad som kan utgöra särskilda skäl. Såväl *Svea hovrätt* som *Halmstads tingsrätt* har bl.a. anfört att såsom utvecklats i praxis ska hänsyn inte bara tas till kostnadsaspekter utan också till sådana faktorer som sakens beskaffenhet och betydelse för den enskilde samt målets särskilda karaktär. Vad som i det enskilda fallet bör avgöra om det finns särskilda skäl är en fråga som enligt regeringens uppfattning lämpar sig mindre väl för lagreglering och bör överlåtas åt rättstillämpningen. En rimlig utgångspunkt är dock att vid bedömningen ansluta till det synsätt som nuvarande tillämpning av begreppet avsevärt ökade kostnader ger uttryck för. Det närmare tillämpningsområdet för den undantagsregel som nu föreslås utvecklas i författningsskomentaren.

5.3.2 Besked om statens kostnadsansvar

Regeringens förslag: På begäran av den enskilde eller det föreslagna biträdet ska förhandsbesked lämnas i frågan om ersättningen får avse merkostnader som uppstår på grund av att biträdet har sin verksamhet på en avlägsen ort.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: En stor majoritet av de remissinstanser som har uttalat sig i denna del tillstyrker eller lämnar förslaget utan erinran. *Hovrätten för Övre Norrland* och *Östersunds tingsrätt* anser dock att förhandsbesked alltid bör lämnas i samband med förordnande av ett rättsligt biträde. Några remissinstanser, bl.a. *Länsrätten i Skåne län*, som i och för sig tillstyrker förslaget, befärad att ett system med förhandsbesked riskerar att bli administrativt tungrovt om många väljer att utnyttja denna möjlighet. *Göteborgs tingsrätt* anser att en förutsättning för att förslaget inte i nämnvärd omfattning ska öka domstolarnas arbete är att beslutsunderlaget är fullgott och i normalfallet inte kräver någon komplettering från biträdets sida. Det kan enligt tingsrättens mening finnas skäl att i författning ange vad en begäran om ersättning för merkostnader

ska innehålla. Tingsrätten betonar vikten av att biträdet i sin begäran anger hur han eller hon ställer sig till att bli förordnad om domstolen meddelar ett negativt förhandsbesked.

Skälen för regeringens förslag: Det övergripande syftet med de förslag till ändringar som regeringen lämnar i denna proposition är att stärka den enskildes rätt att välja rättsligt biträde. Omfattningen av statens kostnadsansvar får i många fall antas ha avgörande betydelse för såväl den enskildes önskemål om ett specifikt biträde som det föreslagna bitrådets möjlighet och intresse att åta sig uppdraget. Som framgår av avsnitt 5.1 förutsätter reformen att det finns en möjlighet att i ett tidigt skede få besked om huruvida staten ersätter eventuella merkostnader som uppstår på grund av att det föreslagna biträdet har sin verksamhet på en avlägsen ort. Behovet av att få klarhet i denna fråga aktualiseras framför allt vid domstolens eller myndighetens ställningstagande till förordnandet.

Möjligheten att få ett ställningstagande av en myndighet till hur en viss fråga kommer att bedömas när den slutligt ska avgöras finns inom skilda rättsområden, se bl.a. 3 kap. 8 § körkortslagen (1998:1276), 16 § andra stycket lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade samt 22 § revisorslagen (2001:883). Det är särskilt i sådana fall där den enskilde har behov av att kunna göra en ekonomisk kalkyl innan en viss verksamhet påbörjas som man har infört denna möjlighet att få en förhandsprövning av hans eller hennes prestationsskyldighet respektive anspråk gentemot samhället (Ragnemalm, Förvaltningsbesluts överklagbarhet, s. 524).

Att införa en ordning där besked om statens kostnadsansvar lämnas redan i samband med förordnandet är visserligen inte oproblematisk. Bland annat kan en prövning på förhand försvåras av att underlaget för bedömningen då är ofullständigt och beslutsfattarens kännedom om angelägenheten är begränsad. En i huvudsak motsvarande prövning görs dock enligt nuvarande ordning av om ett förordnande av ett föreslaget biträde medför avsevärt ökade kostnader. Dessa problem är därför inte av sådan art att de omöjliggör en prövning på förhand. Sammantaget anser regeringen att fördelarna av bibehållen förutsebarhet talar för att domstolen eller myndigheten redan vid förordnandetillfället tar ställning till denna trots allt avgränsade fråga. Samtliga remissinstanser som har uttalat sig instämmer också i denna bedömning. Det beslut som domstolen eller myndigheten har att fatta bör benämnas förhandsbesked för att markera beslutets karaktär. Det är dock till sin natur i vissa avseenden olikt förhandsbesked som lämnas inom andra rättsområden.

En annan fråga som aktualiseras är om domstolen eller myndigheten vid förordnandetillfället självmant bör ta ställning till statens kostnadsansvar för eventuella merkostnader, vilket har förordats av *Hovrätten för Övre Norrland* och *Östersunds tingsrätt*, eller om det bör ske först på begäran. Som nämns ovan motsvaras den prövning som behöver ske i stort sett av den prövning som görs i frågan om ett förordnande medför avsevärt ökade kostnader. Skillnaden är dock att ett uttryckligt besked ska lämnas. Även med en utvidgad valfrihet för den enskilde kommer förordnanden i de flesta fall att ske av lokalt verksamma biträden. I dessa fall är ett besked på förhand inte behövligt. En obligatorisk prövning i förväg skulle dessutom kunna komma att omfatta en typ av kostnader som inte förväntas uppkomma och kanske inte heller senare uppkommer.

Vid merparten av förordnanden av rättsliga biträden finns alltså inte något behov av ett besked. Om domstolen eller myndigheten behövde redovisa ett ställningstagande vid samtliga förordnanden skulle ett system med förhandsbesked sannolikt bli så administrativt tungrott som *Länsrätten i Skåne län* har befarat. Domstolens respektive myndighetens förhandsbesked i frågan om ersättningen får avse merkostnader bör enligt regeringens mening därför begränsas till de fall då det begärs. Såväl den enskilde som den person som har föreslagits som rättsligt biträde har ett berättigat intresse av att få förhandsbesked och endera av dem bör därför kunna begära ett sådant besked.

Ett förhandsbesked innefattar ett principiellt ställningstagande till statens kostnadsansvar. För att en ordning med förhandsbesked ska fylla sitt syfte att skapa förutsebarhet är ett positivt besked bindande. Ett besked som innebär att det inte anses finnas en rätt till ersättning för merkostnader behöver däremot inte nödvändigtvis utesluta att tidsspillan och utlägg som uppstått på grund av att biträdet är verksamt på avstånd vid en senare prövning ändå kan komma att ersättas, t.ex. på grund av ett mer fullödigt beslutsunderlag. Även om det vid ett för den enskilde och det föreslagna biträdet negativt besked alltså finns en möjlighet att beskedet inte följs vid ett senare avgörande i ersättningsfrågan kommer det i normalfallet ändå verka normerande för det senare, definitiva beslutet. Ett förhandsbesked som har gått den enskilde och det föreslagna biträdet emot kan även få till följd att den enskilde väljer ett annat biträde. Regeringen gör därför bedömningen att förhandsbesked oavsett utgång bör vara möjliga att överklaga på samma sätt som beslut om ersättning i övrigt.

Regeringen anser i likhet med *Göteborgs tingsrätt* att det är viktigt att systemet med förhandsbesked fungerar så smidigt som möjligt. Hanteringen underlättas bl.a. av om det redan vid begäran om förhandsbesked står klart hur det föreslagna biträdet ställer sig till att bli förordnad om domstolen meddelar ett negativt förhandsbesked. Med undantag för rätts-hjälpsbiträden hanteras frågan om förordnande på ett relativt formlöst sätt. När det gäller offentliga försvarare förmedlas många gånger en begäran till domstolen från den enskilde av åklagaren. Regeringen bedömer att det finns fördelar med en sådan ordning och avser därför inte att på grund av nu föreslagna förändringar uppställa krav på vad en ansökan bör innehålla. För att ett biträde ska kunna förordnas krävs emellertid att denne förklarar sig villig att utföra uppdraget. Eventuella förutsättningar för att åta sig ett uppdrag bör självfallet redovisas till domstolen eller myndigheten inför förordnandet.

5.3.3 Förbudet mot ytterligare ersättning

Regeringens förslag: Från förbudet för ett rättsligt biträde att förbehålla sig eller ta emot ersättning av den enskilde undantas skälig ersättning för tidsspillan och utlägg som inte ersätts av det allmänna och som uppstått på grund av att biträdet har sin verksamhet på en avlägsen ort.

Promemorians förslag överensstämmer i huvudsak med regeringens.

Remissinstanserna: Majoriteten av remissinstanserna tillstyrker förslaget eller lämnar det utan invändning. Några remissinstanser, bl.a. *JO*, *Svea hovrätt* och *Halmstads tingsrätt*, avstyrker eller är tveksamma till förslaget. *Rättshjälpsnämnden* anser att det kan finnas skäl att överväga en möjlighet för biträdet eller den enskilde att, i samband med att biträdets rätt till ersättning av allmänna medel fastställs, också få fastställt vilket belopp den enskilde ska betala till biträdet för tidsspillan och utlägg som inte ersätts av allmänna medel. *Sveriges advokatsamfund* förordar i stället en ordning som innebär att biträdet alltjämt får full ersättning av staten och att den enskilde blir återbetalningsskyldig till staten för merkostnader avseende tidsspillan och utlägg föranledda av att det rättsliga biträdet har sin verksamhet långt ifrån domstolen.

Skälen för regeringens förslag: Det finns, som framgår av avsnitt 4.2, sedan lång tid tillbaka ett förbud för rättsliga biträden att förbehålla sig eller ta emot ersättning av den enskilde utöver vad som ersätts av staten.

Överväganden kring slopande av förbudet gjordes av 1993 års rätts-hjälpsutredning. Ett borttagande av förbudet ansågs i och för sig kunna medföra att de rättssökande fick ett större utbud av juridiska ombud att vända sig till, dvs. även sådana som vid denna tidpunkt inte åtog sig rättshjälpsärenden eftersom de ansåg ersättningen vara för låg. Mot detta hölls dock svårigheterna för den rättssökande att bedöma vilka biträden som var mer kvalificerade och därför sakligt berättigade till högre ersättning. Vad avsåg brottmålen föranledde ytterligare två situationer tveksamheter om förbudet slopades. Det första var om advokaten som betalning erhöll medel som åtkommit genom brott eller i brottslig verksamhet. Den andra var den rent praktiska – personer som misstänktes eller åtalades för brott hade ofta inte möjlighet att betala advokaten mer. Fördelen av ett större utbud av biträden ansågs av utredningen inte vara så stor och för övrigt inte heller så sannolik att den övervägde de nackdelar som bedömdes vara förenade med en ändring av förbudsregeln (SOU 1995:81 s. 253 f.).

Det resonemang som fördes av 1993 års rättshjälpsutredning begränsades till för- och nackdelar med ett slopande av förbudet i förhållande till ersättning för arbete. De invändningar som framfördes mot en ändring av förbudet i detta avseende får enligt regeringen alltjämt anses relevanta.

I promemorian har anförts att vissa av skälen mot en ändring av förbudet även gör sig gällande i förhållande till möjligheten att avtala om ytterligare ersättning för tidsspillan och utlägg som inte ersätts av staten. Det gäller framför allt invändningen att den enskilde i många fall inte har något större ekonomiskt utrymme att själv betala ett rättsligt biträde. Ett tillskapande av en möjlighet att avtala om ersättning innebär vidare att staten till viss del frångår sig kontrollen över ersättningar till rättsliga biträden. Enligt det resonemang som har förts i promemorian går det inte att bortse från att med detta följer en risk att systemet kan komma att användas på ett otillbörligt sätt. Några remissinstanser, bl.a. *Svea hovrätt* och *Kammarrätten i Jönköping*, har ansett att dessa skäl är av sådan tyngd att nuvarande ordning bör kvarstå. Vissa remissinstanser, bl.a. *JO* och *Halmstads tingsrätt*, har härutöver lyft fram en jämställdhetsaspekt i det att den enskildes ekonomiska förutsättningar inte bör tillåtas inverka på dennes möjlighet att få det biträde han eller hon önskar. *Sveriges advokatsamfund* har även ifrågasatt om en advokat som försvarar en

person som är misstänkt för brott som befaras ha genererat vinster som inte anträffats verkligen riskfritt ska kunna ta emot betalning för kostnader i och med uppdraget.

Regeringen har förståelse för de invändningar som har framförts av vissa remissinstanser men anser att dessa farhågor inte bör överdrivas. Det finns dessutom skäl som talar för att förbudet justeras. Som framgår av avsnitt 5.1 står det envar fritt att privat anlita vem som helst som ombud eller biträde, om ombudet eller biträdet är lämpligt. *Sveriges advokatsamfunds* frågeställning om ett biträde riskfritt ska kunna ta emot betalning direkt från sin klient är således inte specifik för det aktuella förslaget, utan förekommer t.ex. vid uppdrag som privat försvarare. Om den enskilde inte vill eller har ekonomisk möjlighet att själv stå för samtliga biträdeskostnader är han eller hon enligt nuvarande ordning i normalfallet begränsad till att välja ett biträde i närområdet. Om den enskilde väljer ett biträde som medför avsevärt ökade kostnader bidrar staten inte till kostnaderna, inte ens till den del de även hade uppstått för ett lokalt verksamt biträde. Regeringen ser ett stort värde i att stärka principen om det fria biträdesvalet även för offentligt finansierade biträdesformer. Det kan ifrågasättas om den omständigheten att inte alla enskilda kommer ha reell möjlighet att bekosta ett rättsligt biträdes merkostnader bör leda till att ingen ska få en sådan möjlighet. Konsekvensen av att förändrade regler för förordnande och ersättning införs samtidigt som förbudet mot att avtala om ytterligare ersättning hålls intakt blir att tidsspillan och utlägg som inte ersätts av det allmänna stannar på det rättsliga biträdet. Såsom har konstaterats i promemorian får antalet biträden som är intresserade av sådan pro bono-verksamhet antas vara begränsat, ett antagande som *Sveriges advokatsamfund* instämmer i.

Sammantaget anser regeringen, i likhet med en majoritet av remissinstanserna, att fördelarna med att i viss utsträckning göra undantag från förbudet väger tyngre än de nackdelar detta skulle kunna medföra. För att lämnade förslag ska få genomslag för biträden som är verksamma på avstånd, såväl inom som utom landet, bör alltså undantag från förbudet göras när det gäller tidsspillan och utlägg som uppkommit på grund av att biträdet är verksamt på avstånd. Därmed skapas även möjlighet till lösningar där den enskilde och biträdet delar på merkostnader som inte ersätts av det allmänna. Sådana lösningar skulle däremot inte vara möjliga med *Sveriges advokatsamfunds* alternativa förslag om återbetalningsskyldighet för den enskilde gentemot staten.

Tidsspillan och utlägg som undantas från förbudet mot ytterligare ersättning uppstår inom ramen för uppdraget som rättsligt biträde. I promemorian har framhållits att även om merkostnaderna i det enskilda fallet inte ersätts av allmänna medel omfattas de av de allmänt uppställda kraven för rätt till ersättning – att anspråket ska vara skäligt och avse kostnader som uppdraget har krävt. Regeringen anser att det finns skäl att ytterligare betona detta förhållande och att det därför bör komma till uttryck i lag att undantaget från förbudet endast gäller ersättning i den omfattning den är skälig. Att därutöver tillskapa en ordning där domstolen eller myndigheten fastställer vilket belopp den enskilde ska betala till biträdet för merkostnader, vilket har förordats av *Rättshjälpsnämnden*, bedömer regeringen inte vara nödvändigt.

Regeringens bedömning: Domstolarna bör vara skyldiga att underrätta Justitiekanslern om förhandsbesked och ersättningsbeslut i övrigt som gäller tidsspillan och utlägg som följer av att ett rättsligt biträde är verksamt på avstånd.

Domstolsverket bör meddela föreskrifter om underrättelseskyldighet till Justitiekanslern.

Promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: De remissinstanser som har uttalat sig i denna del instämmer i eller har inte någon invändning mot promemorians bedömning.

Skälen för regeringens bedömning: Som framgår av avsnitt 4.3 finns det en skyldighet för domstolarna att underrätta Justitiekanslern om bl.a. beslut om förordnande av offentlig försvarare i de fall den förordnade har sin verksamhet långt ifrån domstolen och förordnandet därför kan antas medföra avsevärt ökade kostnader. Eftersom det i denna proposition lämnas förslag om att förordnande av ett föreslaget biträde ska ske oberoende av om det skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller inte bör rapporteringsskyldigheten till Justitiekanslern justeras.

Justitiekanslern bör även fortsättningsvis ges goda förutsättningar för ett effektivt utövande av sina kostnadskontrollerande och praxisbildande uppgifter. Regeringen anser att Justitiekanslern därför bör underrättas om såväl förhandsbesked som ersättningsbeslut i övrigt som gäller tidsspillan och utlägg som har uppstått på grund av att biträdet har sin verksamhet på en avlägsen ort. Eftersom Justitiekanslerns ersättningsgranskande verksamhet omfattar samtliga nu aktuella biträdesformer bör underrättelseskyldigheten utöver offentliga försvarare omfatta även rättshjälpsbiträden, målsägandebiträden och offentliga biträden.

Enligt regeringens uppfattning bör Domstolsverket, liksom enligt nuvarande ordning, meddela föreskrifter om underrättelseskyldigheten till Justitiekanslern. Den närmare utformningen av föreskrifterna bör bestämmas efter samråd mellan Domstolsverket och Justitiekanslern.

6 Ikraftträdande m.m.

Regeringens förslag: Lagändringarna ska träda i kraft den 1 januari 2010. Äldre bestämmelser ska fortfarande gälla för rättsliga biträden som har förordnats före ikraftträdandet.

Promemorians förslag överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: *Rättshjälpsnämnden* anser att övergångsbestämmelserna bör formuleras om så att biträdesförordnanden efter ikraftträdandet i ärenden som handläggs enligt 1972 års rättshjälpslag inte omfattas av föreslagna ändringar. Ingen remissinstans i övrigt har kommenterat förslagen.

Skälen för regeringens förslag: De föreslagna ändringarna bör träda i kraft så snart som möjligt. Lagändringarna bör därför träda i kraft den 1 januari 2010.

När det gäller processrättslig lagstiftning är huvudregeln att nya regler blir omedelbart gällande. Det innebär att sådana regler ska tillämpas på varje processuell företeelse som inträffar efter det att regleringen har trätt i kraft. Det får i detta fall anses vara av stor vikt för såväl den enskilde som det rättsliga biträdet att veta i vilken omfattning ersättning utges av staten. De föreslagna bestämmelserna om begränsning av statens kostnadsansvar för tidsspillan och utlägg och om undantag från förbudet för biträdet att från den enskilde ta emot ytterligare ersättning, bör därför inte tillämpas om det rättsliga biträdet har förordnats i ett mål eller ärende före ikraftträdandet. Övriga förändringar bör gälla från ikraftträdandet.

Enligt gällande övergångsbestämmelser i nuvarande rättshjälpslagen tillämpas 1972 års rättshjälpslag fortfarande i de ärenden där rättshjälp har beviljats eller ansökan gjorts under den tid den äldre lagen var ikraft. De förändringar som nu föreslås påverkar inte detta förhållande och något sådant förtydligande som *Rättshjälpsnämnden* föreslagit är därför enligt regeringens mening inte nödvändigt.

7 Ekonomiska konsekvenser

Regeringens bedömning: Förslagen medför inga ökade kostnader för staten.

Promemorians bedömning överensstämmer med regeringens.

Remissinstanserna: Det stora flertalet av remissinstanserna instämmer i eller har inte någon erinran mot promemorians bedömning. Några remissinstanser, bl.a. *Halmstads tingsrätt* och *Migrationsverket*, anser att reformen kommer att medföra ökade kostnader för att införa nya rutiner och för att administrera förhandsbeskeden.

Skälen för regeringens bedömning: Förslagen innebär inte någon utökad rätt till rättsligt biträde. De syftar till att införa en ordning som i större utsträckning tillgododrar den enskildes rätt att välja rättsligt biträde. Den begränsning av statens kostnadsansvar som för närvarande görs i samband med förordnandet av ett biträde föreslås i stället komma att ske i samband med att ersättningen till biträdet bestäms. Även om enskilda i större omfattning skulle komma att lämna förslag på biträden med verksamhet på avstånd kommer biträdet, som framgår av avsnitt 5.3.1, i normalfallet inte ha rätt till ersättning av allmänna medel för tidsspillan och utlägg som uppstår till följd av avståndet. Förbättringarna för den enskilde görs alltså utan att detta bedöms öka statens utgifter för anslaget för rättsliga biträden.

Några remissinstanser har ansett att hanteringen av förhandsbesked kan föranleda ökade kostnader. Att beslutande domstol eller myndighet på begäran ska lämna förhandsbesked i frågan om ersättning av allmänna medel får avse vissa merkostnader kan enligt regeringens uppfattning i huvudsak sägas motsvara den prövning som för närvarande sker av om

ett förordnande av ett föreslaget biträde medför avsevärt ökade kostnader. Förslaget i den delen bör därför inte i någon nämnvärd omfattning öka berörda domstolars och myndigheters arbetsbörda. På samma sätt kan möjligheten att överklaga sådana besked i arbetsbelastning sägas motsvara möjligheten enligt nuvarande ordning att överklaga beslut om förordnande som inte tillgodoser den enskildes önskemål om ett visst biträde.

Sammantaget gör regeringen bedömningen att förslagen inte medför några ökade kostnader för staten.

8 Författningskommentar

8.1 Förslaget till lag om ändring i rättegångsbalken

21 kap. 5 §

Till offentlig försvarare ska förordnas en advokat som är lämplig för uppdraget. Om det finns särskilda skäl, får till sådan försvarare utses någon annan lämplig person som har avlagt de kunskapsprov som är föreskrivna för behörighet till domaranställning. Företrädesvis bör det förordnas någon som brukar förekomma som rättegångsombud vid domstolen.

Har den misstänkte till offentlig försvarare föreslagit någon som är behörig för uppdraget, ska denne förordnas, om det inte finns särskilda skäl mot det.

Paragrafen innehåller bestämmelser om förordnande av offentlig försvarare. Övervägandena finns i avsnitt 5.2.

Ändringarna i första stycket är av språklig karaktär.

I andra stycket tas den begränsning bort som innebär att den som föreslagits till offentlig försvarare av den misstänkte inte ska förordnas om det medför avsevärt ökade kostnader. Om personen som den misstänkte föreslår är behörig för uppdraget kan avvikelser från förslaget endast ske om det finns särskilda skäl mot ett förordnande av personen i fråga, t.ex. om den föreslagna försvararen med hänsyn till sitt förhållande till saken eller annan part inte bör förordnas. I övrigt görs vissa språkliga ändringar.

21 kap. 10 §

En offentlig försvarare har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Ersättningen för arbete ska bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av en timkostnadsnorm. Regeringen meddelar föreskrifter om timkostnadsnormen.

Timersättningen får avvika från timkostnadsnormen, om den skicklighet och den omsorg som uppdraget utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det.

När ersättningen bestäms ska i vissa fall en taxa tillämpas. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om taxan och om beräkning av ersättningen för tidspillan.

Ersättningen till offentlig försvarare får endast om det finns särskilda skäl avse de merkostnader för tidspillan och utlägg som har uppstått på grund av att försvararen har sin verksamhet långt ifrån den ort där domstolen är belägen. På begäran av den misstänkte eller den föreslagna offentlige försvararen ska

förhandsbesked lämnas i frågan om sådana merkostnader omfattas av rätten till ersättning.

En offentlig försvarare får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av den misstänkte. Har detta skett är förbehållet utan verkan och den offentlige försvararen ska till den misstänkte betala tillbaka vad han eller hon har tagit emot. *Den offentlige försvararen får dock förhålla sig och ta emot skäligen ersättning för tidsspillan och utlägg som enligt fjärde stycket inte omfattas av försvararens rätt till ersättning av allmänna medel.*

Paragrafen reglerar en offentlig försvarares rätt till ersättning. Övervägandena finns i avsnitt 5.3.

I *första* och *tredje styckena* görs vissa ändringar som rör formerna för beslut om timkostnadsnormen och de taxor som ska gälla med utgångspunkt i denna. Nivån på timkostnadsnormen har hittills fastställts av regeringen genom återkommande förvaltningsbeslut. Genom formuleringen i första stycket tydliggörs att regeringen i fortsättningen i stället ska reglera timkostnadsnormen genom föreskrifter i förordning. I tredje stycket anges att även taxorna regleras genom meddelande av föreskrifter. Sådana föreskrifter meddelar regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. Övriga ändringar i styckena är av språklig karaktär.

I ett nytt *fjärde stycke* regleras den begränsning av den offentlige försvararens rätt till ersättning av allmänna medel som behandlas i avsnitt 5.3.1. Bestämmelsen innebär att en försvarare i princip inte har rätt till ersättning av allmänna medel för tidsspillan och utlägg som uppstår till följd av att han eller hon har sin verksamhet långt ifrån den ort där domstolen ligger. Endast om det finns särskilda skäl ska ersättningen kunna avse sådana merkostnader. Det är enbart de merkostnader som föranletts av avståndet som inte är ersättningsgilla. Försvararen har alltså rätt till skälig ersättning för tidsspillan och utlägg till en normal nivå, dvs. för sådana kostnader som uppstår även för en lokalt verksam försvarare.

Frågan om försvararen kan anses ha sin verksamhet långt ifrån den ort där domstolen är belägen bör bedömas på samma sätt som frågan om förordnande av den misstänktes förslag medför avsevärt ökade kostnader enligt nuvarande ordning. Ett avstånd på 5–10 mil i tätbebyggda områden och 20 mil i mindre tätbebyggda områden mellan den domstol som förordnar offentlig försvarare och advokatens verksamhetsort kan tjäna som ett riktmärke för vad som kan anses utgöra verksamhet långt ifrån domstolen. Vidare bör ett förordnande av en advokat inom den egna domkretsen inte anses utgöra ett distansförordnande.

När det gäller vad som utgör särskilda skäl kan ledning hämtas från den praxis som utvecklats kring de undantagssituationer där försvarare enligt nuvarande ordning förordnas trots att han eller hon har sin verksamhet långt ifrån den ort där domstolen är belägen. Det är fråga om situationer där avståndet visserligen föranleder tidsspillan och utlägg i större omfattning, men där omständigheter i övrigt medför att kostnader för försvaret inte blir avsevärt högre än för en försvarare på närmare avstånd. Så kan vara fallet t.ex. när det på orten inte finns någon med särskilda kunskaper på det aktuella området eller när försvararen redan är väl insatt i ärendet. I SvJT 1978 ref. s. 58 gjordes den tolkningen av

uttrycket avsevärt ökade kostnader att hänsyn inte enbart ska tas till hur stor merkostnaden blir, utan att denna ska ställas i relation till den totala försvararkostnaden i målet (se även RH 2008:80). Det finns inte utrymme för att i nu angivet hänseende med hänsyn till omständigheter i målet ersätta en försvarare från en avlägsen ort annat än om dessa omständigheter bidrar till bedömningen att förordnandet inte medfört avsevärt ökade kostnader (jfr bl.a. RH 1989:29). Det bör naturligtvis inte komma ifråga att domstolen på egen hand förordnar en försvarare som har sin verksamhet på en avlägsen ort om inte särskilda skäl finns.

Av sista meningen i fjärde stycket framgår att domstolen på begäran ska lämna förhandsbesked i frågan om merkostnader omfattas av rätten till ersättning. Övervägandena finns i avsnitt 5.3.2. Begäran kan göras av den misstänkte eller den person som har föreslagits som offentlig försvarare. Det naturliga är att begäran och prövningen görs i samband med förordnandet. Om en begäran om förhandsbesked framställs är det lämpligt att den misstänkte eller den föreslagna försvararen också framför de omständigheter som kan utgöra särskilda skäl och vid behov tillför det underlag som krävs för prövningen. Rätten bör även i samband med begäran om förhandsbesked i möjligaste mån klargöra huruvida den misstänktes förslag till försvarare är avhängigt utgången i förhandsbeskedet. Situationer kan annars uppkomma där förordnande sker i enlighet med den misstänktes förslag men denne begär byte av försvarare på den grunden att merkostnaderna enligt meddelat förhandsbesked inte omfattas av rätten till ersättning av allmänna medel.

Ett förhandsbesked enligt vilket ersättningen av allmänna medel får avse merkostnader innebär inte att domstolen i förväg godtar all tidspillan och utlägg som uppstår på grund av avståndet. Det åligger försvararen att i möjligaste mån begränsa sina kostnader. Domstolen har sedan, i samband med prövningen av försvararens yrkande om ersättning, att ta ställning till i vilken utsträckning begärd ersättning är skälig med hänsyn till vad uppdraget har krävt.

Möjligheten för den misstänkte eller den föreslagna försvararen att på begäran få förhandsbesked innebär inte något krav på att förhandsbesked ska ha lämnats för att försvararen ska kunna få ersättning för merkostnader av aktuellt slag. Ett besked som innebär att merkostnader inte omfattas av rätten till ersättning utesluter inte att sådana merkostnader vid en senare prövning kan komma att ersättas t.ex. på grund av ett mer fullödigt beslutsunderlag.

Bestämmelserna om förbud för den offentlige försvararen att förbehålla sig eller ta emot ersättning av den misstänkte är överförda till *femte stycket* från det nuvarande fjärde stycket. Den ändring som görs behandlas i avsnitt 5.3.3 och innebär att det från förbudet undantas skälig ersättning för sådana merkostnader för tidspillan och utlägg som uppdraget har krävt och som inte ersätts av det allmänna enligt fjärde stycket. Detta innebär att den misstänkte och försvararen sinsemellan kan avtala om att den misstänkte och/eller försvararen ska stå för tidspillan och utlägg som har uppstått på grund av att försvararen har sin verksamhet långt ifrån den ort där domstolen är belägen. Begreppet skälig ersättning i detta stycke överensstämmer med motsvarande begrepp i första stycket. Att den tilltalade betalar merkostnaderna påverkar inte

dennes återbetalningsskyldighet till staten för den ersättning i övrigt som försvararen erhåller av allmänna medel enligt 31 kap. 1 § RB. Prop. 2008/09:232

8.2 Förslaget till lag om ändring i rättshjälpslagen (1996:1619)

26 §

Till rättshjälpsbiträde får förordnas *en* advokat, *en* biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget. Har den rättssökande själv föreslagit någon som är lämplig, *ska* denne förordnas, om det inte finns särskilda skäl mot det. Ett biträde får entledigas om det finns skäl till det.

Byte av biträde får ske efter särskilt tillstånd och bara om det finns särskilda skäl. Om byte av biträde har skett en gång, får nytt byte ske endast om det finns synnerliga skäl.

Ett biträde får sätta en advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå i sitt ställe (substitution) om det inte medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna. I övrigt får substitution endast ske efter särskilt tillstånd.

Paragrafen innehåller bestämmelser om förordnande, entledigande och byte av rättshjälpsbiträde samt substitution. Genom hänvisningar i 4 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde och 5 § lagen (1996:1620) om offentligt biträde tillämpas bestämmelserna även för målsägandebiträde och offentligt biträde. Övervägandena finns i avsnitt 5.2.

Första stycket ändras på motsvarande sätt som 21 kap. 5 § andra stycket RB, se kommentaren till den bestämmelsen. Övriga ändringar är av språklig karaktär.

27 §

Ett rättshjälpsbiträde har rätt till skäligen ersättning för arbete, tidspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Ersättningen för arbete *ska* bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av *en* timkostnadsnorm. *Regeringen meddelar föreskrifter om timkostnadsnormen*. Timersättningen får avvika från timkostnadsnormen, om den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det. Ersättning till rättshjälpsbiträde får inte avse kostnader för anlitande av tekniskt biträde.

Ersättningen till rättshjälpsbiträde får endast om det finns särskilda skäl avse de merkostnader för tidspillan och utlägg som har uppstått på grund av att biträdet har sin verksamhet långt ifrån den ort där den rättsliga angelägenheten huvudsakligen hanterats. På begäran av den rättssökande eller det föreslagna rättshjälpsbiträdet ska förhandsbesked lämnas i frågan om sådana merkostnader omfattas av rätten till ersättning.

Ersättning för arbete före ansökan kan endast avse arbete som varit av mindre omfattning eller av brådskande art. Vid biträdesbyte enligt 26 § andra stycket gäller motsvarande i fråga om det nya biträdes rätt till ersättning för arbete som utförts före beslutet om byte.

Om biträdet genom vårdslöshet eller försummelse har föranlett kostnad för rättshjälpen, *ska* detta beaktas *när ersättningen bestäms*. Om biträdet *har* missbrukat sin behörighet att besluta om utredning enligt 17 § eller om substitution enligt 26 § eller om det annars finns särskilda skäl, får ersättningen sättas ned.

När ersättningen bestäms ska i vissa fall en taxa tillämpas. Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddelar föreskrifter om taxan och om beräkning av ersättningen för tidsspillan.

Paragrafen reglerar rättshjälpsbiträdes rätt till ersättning. Genom hänvisningar i 5 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde och 5 § lagen (1996:1620) om offentligt biträde tillämpas bestämmelserna även för målsägandebiträde och offentligt biträde. Övervägandena finns i avsnitt 5.3.

I *första stycket* görs en ändring som rör formerna för beslut om timkostnadsnormen. Nivån på timkostnadsnormen har hittills fastställts av regeringen genom återkommande förvaltningsbeslut. Genom formuleringen i första stycket tydliggörs att regeringen i fortsättningen i stället ska reglera timkostnadsnormen genom föreskrifter i förordning. Övriga ändringar i stycket är av språklig karaktär.

I ett nytt *andra stycke* regleras motsvarande begränsning av rättshjälpsbiträdes rätt till ersättning och möjlighet för den rättssökande och det föreslagna biträdet att på begäran få förhandsbesked som införs för offentliga försvarare i 21 kap. 10 § fjärde stycket RB, se kommentaren till den bestämmelsen. Frågan om biträdet kan anses ha sin verksamhet långt ifrån den ort där den rättsliga angelägenheten huvudsakligen hanterats bör bedömas på samma sätt som frågan om förordnande av den enskildes förslag medför avsevärt ökade kostnader enligt nuvarande ordning. Huvudregeln är således att den rättssökande ska vara bosatt på den ort där biträdet har sin verksamhet, i vart fall om tvisten ska prövas där (prop. 1996/97:9 s. 216). I praxis har även andra faktorer i det enskilda fallet tillmätts betydelse (se närmare avsnitt 4.1).

Ändringarna i *fjärde stycket*, som motsvarar nuvarande tredje stycket, är endast av språklig karaktär.

I *femte stycket*, som motsvarar nuvarande fjärde stycket, görs en ändring som rör formerna för beslut om de taxor som ska gälla med utgångspunkt i timkostnadsnormen. I stycket anges att taxorna regleras genom meddelande av föreskrifter. Sådana föreskrifter meddelar regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. I övrigt har stycket ändrats språkligt.

29 §

Ett rättshjälpsbiträde får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 27 §. Har detta skett är förbehållet utan verkan och biträdet *ska* till huvudmannen betala tillbaka vad han eller hon har tagit emot för mycket. *Rättshjälpsbiträdet får dock förbehålla sig och ta emot skälig ersättning för tidsspillan och utlägg som enligt 27 § andra stycket inte omfattas av bitrådets rätt till ersättning.*

I paragrafen uppställs förbud för biträdet att inom ramen för uppdraget som rättshjälpsbiträde förbehålla sig eller ta emot ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 27 §. Genom hänvisningar i 5 § lagen (1988:609) om målsägandebiträde och 5 § lagen (1996:1620) om offentligt biträde tillämpas bestämmelserna även för målsägandebiträde och offentligt biträde. Övervägandena finns i avsnitt 5.3.3.

Undantag görs från förbudet på samma sätt som i 21 kap. 10 § femte stycket RB, se kommentaren till den bestämmelsen. I övrigt ändras paragrafen språkligt. Prop. 2008/09:232

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 21 kap. 5 och 10 §§ rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 kap.

5 §¹

Till offentlig försvarare *skall* förordnas advokat, som *finnes* lämplig *därtill*. Om särskilda skäl *föreligga*, må till sådan försvarare utses annan lämplig person, som avlagt *för behörighet till domar- ämbete föreskrivna kunskapsprov*. Företrädesvis bör anlitas någon, som vid *rätten brukas* som rättegångsombud.

Har den misstänkte till offentlig försvarare föreslagit någon, som är behörig *därtill*, *skall han* förordnas, om *ej hans anlitande skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller eljest särskilda skäl föranleda annat*.

Till offentlig försvarare *ska* förordnas *en* advokat som *är* lämplig *för uppdraget*. Om *det finns* särskilda skäl *får* till sådan försvarare utses annan lämplig person som *har* avlagt *de kunskapsprov som är föreskrivna för behörighet till domaranställning*. Företrädesvis bör *det* anlitas någon som *brukar uppträda* som rättegångsombud vid *domstolen*.

Har den misstänkte till offentlig försvarare föreslagit någon som är behörig *för uppdraget*, *ska denne* förordnas om *det inte finns* särskilda skäl *mot det*.

10 §²

Offentlig försvarare har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Ersättningen för arbete *skall* bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av den timkostnadsnorm som regeringen fastställer.

Timersättningen får avvika från timkostnadsnormen, om den skicklighet och den omsorg som uppdraget utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer fast-

En offentlig försvarare har rätt till skälig ersättning av allmänna medel för arbete, tidspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Ersättningen för arbete *ska* bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av den timkostnadsnorm som regeringen fastställer.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer fast-

¹ Senaste lydelse 1972:430.

² Senaste lydelse 1996:1624.

ställer den taxa som *skall* tillämpas vid bestämmande av ersättningen i vissa fall samt meddelar föreskrifter om beräkning av ersättningen för tidsspillan.

ställer den taxa som *ska* tillämpas vid bestämmande av ersättningen i vissa fall samt meddelar föreskrifter om beräkning av ersättningen för tidsspillan.

Ersättningen till offentlig försvarare får endast om det finns särskilda skäl avse tidsspillan och utlägg som har uppstått på grund av att den offentlige försvararen har sin verksamhet långt ifrån den ort där domstolen är belägen. På begäran av den misstänkte eller den föreslagna offentlige försvararen ska förhandsbesked lämnas i frågan om sådana merkostnader omfattas av rätten till ersättning.

En offentlig försvarare får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av den misstänkte. Har detta skett är förbehållet utan verkan och den offentlige försvararen *skall* till den misstänkte betala tillbaka vad han eller hon *uppburit*.

En offentlig försvarare får, *med undantag för tidsspillan och utlägg som enligt fjärde stycket inte omfattas av försvararens rätt till ersättning av allmänna medel*, inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av den misstänkte. Har detta skett är förbehållet utan verkan och den offentlige försvararen *ska* till den misstänkte betala tillbaka vad han eller hon *har tagit emot*.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2010.
 2. Äldre bestämmelser ska fortfarande gälla för offentlig försvarare som har förordnats före ikraftträdandet.

Förslag till lag om ändring i rättshjälpslagen (1996:1619)

Häri genom föreskrivs att 26, 27 och 29 §§ rättshjälpslagen (1996:1619) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Till rättshjälpsbiträde får förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget. Har den rättssökande själv föreslagit någon som är lämplig, *skall* denne förordnas, om det inte *medför avsevärt ökade kostnader eller det i övrigt* finns särskilda skäl mot det. Ett biträde får entledigas om det finns skäl till det.

Byte av biträde får ske efter särskilt tillstånd och bara om det finns särskilda skäl. Om byte av biträde har skett en gång, får nytt byte ske endast om det finns synnerliga skäl.

Ett biträde får sätta en advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå i sitt ställe (substitution) om det inte medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna. I övrigt får substitution endast ske efter särskilt tillstånd.

Föreslagen lydelse

26 §

Till rättshjälpsbiträde får förordnas *en* advokat, *en* biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget. Har den rättssökande själv föreslagit någon som är lämplig, *ska* denne förordnas om det inte finns särskilda skäl mot det. Ett biträde får entledigas om det finns skäl till det.

27 §

Ett rättshjälpsbiträde har rätt till skälig ersättning för arbete, tidspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Ersättningen för arbete *skall* bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av den timkostnadsnorm som regeringen fastställer. Timersättningen får avvika från timkostnadsnormen om den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det. Ersättning till rättshjälpsbiträde får inte avse kostnader för anlitande av tekniskt biträde.

Ett rättshjälpsbiträde har rätt till skälig ersättning för arbete, tidspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Ersättningen för arbete *ska* bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av den timkostnadsnorm som regeringen fastställer. Timersättningen får avvika från timkostnadsnormen, om den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det. Ersättning till rättshjälpsbiträde får inte avse kostnader för anlitande av tekniskt biträde.

Ersättningen till rättshjälpsbiträde får endast om det finns särskilda skäl avse tidspillan och utlägg som har uppstått på grund

av att rättshjälpsbiträdet har sin verksamhet långt ifrån den ort där den rättsliga angelägenheten huvudsakligen hanterats. På begäran av den rättssökande eller det föreslagna rättshjälpsbiträdet ska förhandsbesked lämnas i frågan om sådana merkostnader omfattas av rätten till ersättning.

Ersättning för arbete före ansökan kan endast avse arbete som varit av mindre omfattning eller av brådsökande art. Vid biträdesbyte enligt 26 § andra stycket gäller motsvarande i fråga om det nya biträdets rätt till ersättning för arbete som utförts före beslutet om byte.

Om biträdet genom vårdslöshet eller försummelse har föranlett kostnad för rättshjälpen, *skall* detta beaktas vid ersättningens bestämmande. Om biträdet missbrukat sin behörighet att besluta om utredning enligt 17 § eller om substitution enligt 26 § eller om det annars finns särskilda skäl, får ersättningen sättas ned.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer fastställer taxor som *skall* tillämpas vid bestämmande av ersättning i vissa fall samt meddelar föreskrifter om beräkning av ersättningen för tidsspillan.

Om biträdet genom vårdslöshet eller försummelse har föranlett kostnad för rättshjälpen, *ska* detta beaktas vid ersättningens bestämmande. Om biträdet *har* missbrukat sin behörighet att besluta om utredning enligt 17 § eller om substitution enligt 26 § eller om det annars finns särskilda skäl, får ersättningen sättas ned.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer fastställer taxor som *ska* tillämpas vid bestämmande av ersättning i vissa fall samt meddelar föreskrifter om beräkning av ersättningen för tidsspillan.

29 §

Ett rättshjälpsbiträde får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 27 §. Har detta skett är förbehållet utan verkan och biträdet *skall* till huvudmannen betala tillbaka vad han eller hon har tagit emot för mycket.

Ett rättshjälpsbiträde får, *med undantag för tidsspillan och utlägg som enligt 27 § andra stycket inte omfattas av biträdets rätt till ersättning*, inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 27 §. Har detta skett är förbehållet utan verkan och biträdet *ska* till huvudmannen betala tillbaka vad han eller hon har tagit emot för mycket.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2010.
 2. Äldre bestämmelser ska fortfarande gälla för biträde som har förordnats före ikraftträdandet.

Efter remiss har yttranden över departementspromemorian lämnats av Riksdagens ombudsmän, Svea hovrätt, Hovrätten för Övre Norrland, Stockholms tingsrätt, Halmstads tingsrätt, Göteborgs tingsrätt, Östersunds tingsrätt, Kammarrätten i Jönköping, Länsrätten i Södermanlands län, Länsrätten i Skåne län, Justitiekanslern, Domstolsverket, Rättshjälpsmyndigheten, Rättshjälpsnämnden, Åklagarmyndigheten, Rikspolisstyrelsen, Kriminalvården, Brottsoffermyndigheten, Migrationsverket, Juridiska fakulteten vid Uppsala universitet, Juridiska fakulteten vid Lunds universitet, Konkurrensverket, Konsumentverket, Sveriges advokatsamfund, Sveriges Försäkringsförbund och Sammanslutningen för Sveriges Juridiska Byråer.

Sveriges Kommuner och Landsting har uppgett att de avstår från att yttra sig. Uppsala tingsrätt och Sveriges Domareförbund har inte hörts av.

Förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Härigenom föreskrivs att 21 kap. 5 och 10 §§ rättegångsbalken ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

21 kap.

5 §¹

Till offentlig försvarare *skall* förordnas advokat, som *finnes* lämplig *därtill*. Om särskilda skäl *föreligga*, må till sådan försvarare utses annan lämplig person, som avlagt för behörighet till *domar- ämbete föreskrivna kunskapsprov*. Företrädesvis bör anlitas någon, som vid *rätten brukas* som rättegångsombud.

Har den misstänkte till offentlig försvarare föreslagit någon, som är behörig *därtill*, *skall han* förordnas, om *ej hans anlitage skulle medföra avsevärt ökade kostnader eller eljest särskilda skäl föranleda annat*.

Till offentlig försvarare *ska* förordnas *en* advokat som *är* lämplig *för uppdraget*. Om *det finns* särskilda skäl, *får* till sådan försvarare utses *någon* annan lämplig person som *har* avlagt *de kunskapsprov som är föreskrivna* för behörighet till *domaranställning*. Företrädesvis bör *det* anlitas någon som *brukar uppträda* som rättegångsombud vid *domstolen*.

Har den misstänkte till offentlig försvarare föreslagit någon som är behörig *för uppdraget*, *ska denne* förordnas, om *det inte finns* särskilda skäl *mot det*.

10 §²

Offentligt försvarare har rätt till skäligen ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Ersättningen för arbete *skall* bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av den timkostnadsnorm som regeringen fastställer.

Timersättningen får avvika från timkostnadsnormen, om den skicklighet och den omsorg som uppdraget utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer fast-

En offentlig försvarare har rätt till skäligen ersättning av allmänna medel för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Ersättningen för arbete *ska* bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av den timkostnadsnorm som regeringen fastställer.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer fast-

¹ Senaste lydelse 1972:430.

² Senaste lydelse 1996:1624.

ställer den taxa som *skall* tillämpas vid bestämmande av ersättningen i vissa fall samt meddelar föreskrifter om beräkning av ersättningen för tidspillan.

ställer den taxa som *ska* tillämpas vid bestämmande av ersättningen i vissa fall samt meddelar föreskrifter om beräkning av ersättningen för tidspillan.

Ersättningen till offentlig försvarare får endast om det finns särskilda skäl avse tidspillan och utlägg som har uppstått på grund av att försvararen har sin verksamhet långt ifrån den ort där domstolen är belägen. På begäran av den misstänkte eller den föreslagna offentlige försvararen ska förhandsbesked lämnas i frågan om sådana merkostnader omfattas av rätten till ersättning.

En offentlig försvarare får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av den misstänkte. Har detta skett är förbehållet utan verkan och den offentlige försvararen *skall* till den misstänkte betala tillbaka vad han eller hon *uppburit*.

En offentlig försvarare får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av den misstänkte, *med undantag för skälig ersättning för tidspillan och utlägg som enligt fjärde stycket inte omfattas av försvararens rätt till ersättning av allmänna medel*. Har detta skett är förbehållet utan verkan och den offentlige försvararen *ska* till den misstänkte betala tillbaka vad han eller hon *har tagit emot*.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2010.
 2. Äldre bestämmelser ska gälla för offentliga försvarare som har förordnats före ikraftträdandet.

Härigenom föreskrivs att 26, 27 och 29 §§ rättshjälpslagen (1996:1619) ska ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

26 §

Till rättshjälpsbiträde får förordnas advokat, biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget. Har den rättssökande själv föreslagit någon som är lämplig, *skall* denne förordnas, om det inte *medför avsevärt ökade kostnader eller det i övrigt* finns särskilda skäl mot det. Ett biträde får entledigas om det finns skäl till det.

Till rättshjälpsbiträde får förordnas *en* advokat, *en* biträdande jurist på advokatbyrå eller någon annan som är lämplig för uppdraget. Har den rättssökande själv föreslagit någon som är lämplig, *ska* denne förordnas, om det inte finns särskilda skäl mot det. Ett biträde får entledigas om det finns skäl till det.

Byte av biträde får ske efter särskilt tillstånd och bara om det finns särskilda skäl. Om byte av biträde har skett en gång, får nytt byte ske endast om det finns synnerliga skäl.

Ett biträde får sätta en advokat eller biträdande jurist på advokatbyrå i sitt ställe (substitution) om det inte medför en beaktansvärd ökning av kostnaderna. I övrigt får substitution endast ske efter särskilt tillstånd.

27 §

Ett rättshjälpsbiträde har rätt till skäligen ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Ersättningen för arbete *skall* bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av den timkostnadsnorm som regeringen fastställer. Timersättningen får avvika från timkostnadsnormen om den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det. Ersättning till rättshjälpsbiträde får inte avse kostnader för anlitande av tekniskt biträde.

Ett rättshjälpsbiträde har rätt till skäligen ersättning för arbete, tidsspillan och utlägg som uppdraget har krävt. Ersättningen för arbete *ska* bestämmas med utgångspunkt i den tidsåtgång som är rimlig med hänsyn till uppdragets art och omfattning och med tillämpning av den timkostnadsnorm som regeringen fastställer. Timersättningen får avvika från timkostnadsnormen, om den skicklighet och den omsorg som uppdraget har utförts med eller andra omständigheter av betydelse ger anledning till det. Ersättning till rättshjälpsbiträde får inte avse kostnader för anlitande av tekniskt biträde.

Ersättningen till rättshjälpsbiträde får endast om det finns särskilda skäl avse tidsspillan och utlägg som har uppstått på grund

av att biträdet har sin verksamhet långt ifrån den ort där den rättsliga angelägenheten huvudsakligen hanterats. På begäran av den rättssökande eller det föreslagna rättshjälpsbiträdet ska förhandsbesked lämnas i frågan om sådana merkostnader omfattas av rätten till ersättning.

Ersättning för arbete före ansökan kan endast avse arbete som varit av mindre omfattning eller av brådskande art. Vid biträdesbyte enligt 26 § andra stycket gäller motsvarande i fråga om det nya biträdets rätt till ersättning för arbete som utförts före beslutet om byte.

Om biträdet genom vårdslöshet eller försummelse har föranlett kostnad för rättshjälpen, *skall* detta beaktas vid *ersättningsbestämmande*. Om biträdet missbrukat sin behörighet att besluta om utredning enligt 17 § eller om substitution enligt 26 § eller om det annars finns särskilda skäl, får ersättningen sättas ned.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer fastställer taxor som *skall* tillämpas vid bestämmande av ersättning i vissa fall samt meddelar föreskrifter om beräkning av ersättningen för tidsspillan.

Om biträdet genom vårdslöshet eller försummelse har föranlett kostnad för rättshjälpen, *ska* detta beaktas när *ersättningen bestäms*. Om biträdet *har* missbrukat sin behörighet att besluta om utredning enligt 17 § eller om substitution enligt 26 § eller om det annars finns särskilda skäl, får ersättningen sättas ned.

Regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer fastställer taxor som *ska* tillämpas vid bestämmande av ersättning i vissa fall samt meddelar föreskrifter om beräkning av ersättningen för tidsspillan.

29 §

Ett rättshjälpsbiträde får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 27 §. Har detta skett är förbehållet utan verkan och biträdet *skall* till huvudmannen betala tillbaka vad han eller hon har tagit emot för mycket.

Ett rättshjälpsbiträde får inte förbehålla sig eller ta emot ersättning av sin huvudman utöver vad som följer av 27 §, *med undantag för skäligen ersättning för tidsspillan och utlägg som enligt 27 § andra stycket inte omfattas av biträdets rätt till ersättning*. Har detta skett är förbehållet utan verkan och biträdet *ska* till huvudmannen betala tillbaka vad han eller hon har tagit emot för mycket.

-
1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 2010.
 2. Äldre bestämmelser ska gälla för biträden som har förordnats före ikraftträdandet.

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 2009-06-10

Närvarande: F.d. justitierådet Bo Svensson, f.d. regeringsrådet Leif Lindstam och regeringsrådet Karin Almgren.

Den enskildes val av rättsligt biträde

Enligt en lagrådsremiss den 4 juni 2009 (Justitiedepartementet) har regeringen beslutat att inhämta Lagrådets yttrande över förslag till

1. lag om ändring i rättegångsbalken,
2. lag om ändring i rättshjälpslagen (1996:1619).

Förslagen har inför Lagrådet föredragits av rättssakkunniga Jenny Kvarnholt.

Lagrådet lämnar förslagen utan erinran.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 3 september 2009

Närvarande: Statsministern Reinfeldt, ordförande, och statsråden Odell, Bildt, Larsson, Torstensson, Carlgren, Hägglund, Björklund, Carlsson, Borg, Malmström, Sabuni, Adelson Liljeroth, Tolgfors, Björling

Föredragande: statsrådet Carlsson

Regeringen beslutar proposition 2008/09:232 Den enskildes val av
rättsligt biträde